

Oružane snage SFRJ u izvanrednim prilikama

DAVOR MARIJAN

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Izvanredne prilike, pojam koji se u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji službeno pojavio početkom osamdesetih godina, predstavljao je osnovu za uvođenje izvanrednog stanja u dijelu ili na cjelokupnom području SFRJ. Jedan je od najvažnijih problema koji su u 80-im godinama obilježili mirnodopski razvoj JNA, i posebno u Republici Hrvatskoj razdoblje od svibnja 1990. do rujna 1991. Na temelju pronađenih izvornih dokumenata, te raznih povjerljivih pravila i dostupnih brošura autor daje osnovne podatke o izvanrednim prilikama, ulozi oružanih snaga u njima te njihovu korištenju kao temelja agresivnog djelovanja srbizirane JNA u ratu protiv Republike Hrvatske.

Od postanka države, kao političke zajednice onih koji vladaju i onih kojima se vlada, postoji opasnost za njeninu ugrozu izvana i iznutra. Vanjska ugroza je uglavnom bila oružana agresija susjeda, a unutarnja ugroza antagonizam raznih političkih i nacionalnih skupina. Ni Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija nije bila iznimka od takvog promišljanja, posebno u 80-im godinama 20. stoljeća. Nacionalna strategija sigurnosti, odnosno *Strategija općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ* kako se službeno zvala, ugrozu sigurnosti države vidijela je u specijalnom ratu i oružanoj agresiji. Specijalni rat je definiran kao "oblik agresije i agresivnih pritisaka u miru. ... Vanjski i unutrašnji neprijatelj ga naročito intenziviraju u uvjetima zaoštrenih međunarodnih odnosa, posebno u Evropi i Sredozemlju, a i u vrijeme većih unutrašnjih teškoća u Jugoslaviji. ... Cilj specijalnog rata je politička i ekonomska destabilizacija, slabljenje obrambene i zaštitne sposobnosti Jugoslavije i izvođenje manjih ili većih promjena u njenom unutrašnjem razvoju i vanjskoj politici u skladu s interesima reakcionarnih snaga koje taj rat vode. On može eskalirati do razmjera koje poprimaju sva obilježja kontrarevolucije". Bit mu je bio postizanje političkih, vojnih i ekonomskih ciljeva bez angažiranja oružanih snaga. Vode ga "reakcionarne snage izvana, neprijateljska emigracija i neprijateljski elementi u zemlji". Snage "unutarnjeg neprijatelja" predstavljao je "klasni neprijatelj a njihovi nosioci su nacionalističke, iredentističke, birokratsko-etatističke, liberalističke,

klerikalističke i druge reakcionarne snage”. Oružana agresija je držana najtežim oblikom ugrožavanja sigurnosti SFRJ, s radikalnim ili ograničenim ciljem. “Krajnji cilj oružane agresije na Jugoslaviju bio bi posjedanje njenog teritorija, rušenje socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i političko i ekonomsko porobljavanje njenih naroda i narodnosti.”¹ Uz navedene i relativno jasne tipove ugroze, postojao je i pojam izvanrednih prilika, kao mješavina vanjske i unutarnje ugroze, odnosno samostalnog djelovanja “unutarnjeg neprijatelja”.²

Kao otklon od “normalnog”, mirnodopskog stanja, pojam izvanrednih prilika predstavljao je korak do izvanrednog stanja. Izvanredno stanje “označava situaciju aktualnog ugrožavanja državne egzistencije ili situaciju znatnog remećenja javne sigurnosti. ... Uzroci nastupanja te situacije mogu biti vanjski i unutrašnji: rat, oružana pobuna, građanski rat, prirodne katastrofe, i dr. Kako izvanrednost težina zadataka po definiciji nadilazi mogućnosti normalnih državnih i pravnih instituta, u izvanrednom stanju vrši se koncentracija moći i širenja nadležnosti pojedinih organa državne vlasti. Nosioc širokih nadležnosti postaje organ za koji se pretpostavlja da će biti u stanju efikasno djelovati u izvanrednim uvjetima. Budući da je neposredna državna moć i inače koncentrirana u egzekutivi, u izvanrednom stanju se po pravilu proširuju kompetencije egzekutive ili jednog njenog dijela. Cilj i zadatak izvanrednog stanja je isključivo ponovno uspostavljanje ugroženog ustavnog i pravnog poretka. Suspendiranje pojedinih dijelova ustava (nekih osnovnih prava i sloboda, diobe vlasti, federalnih nadležnosti u složenim državama) legitimno je samo ukoliko ima za cilj uspostavljanje cjeline važenja ustava. Organ izvanrednog stanja ne može, bez obzira na širinu nadležnosti, uspostavljati novi ustavni poredak; on služi samo da ukloni prepreke i da omogući neometano funkcioniranje starog. Iz ovog proizlazi da je upotreba pojma izvanredno stanje smislena samo u političkim uređenjima koja poznaju podjelu nadležnosti”, definicija i objašnjenje dano je u *Leksikonu temeljnih pojmova politike* iz 1990.³ U istoj godini, izvanredno stanje Armija je promišljala kao “poseban pravni režim koji se zavodi na celokupnoj teritoriji države ili na njenom delu zbog postojanja vanrednih oklonosti kojima se neposredno ugrožavaju integritet, ustavni poredak i bezbednost zemlje. Podrazumeva primenu vanrednih mera koje se najčešće odnose na ograničavanje kretanja i zabranu okupljanja građana, zabranu demonstracija, kontrolu sredstava javnog informisanja, zavođenje policijskog časa i dr”.⁴ Do definiranja, a time i proglašavanja izvanred-

¹ *Strategija općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ*, SSNO, Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja “Maršal Tito”, Beograd 1987., 34.-36.

² *Isto*, 133.

³ “Izvanredno stanje”, *Leksikon temeljnih pojmova politike*, (c)kolska knjiga, Zagreb 1990., 230.-234.

⁴ *Upotreba oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama*, Centar Visokih vojnih škola OS “Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja, Beograd 1990., 16. Studija je izra-

nog stanja, u SFRJ je bilo nužno utvrditi postojanje izvanrednih prilika, što je bila značajna doktrinarna dilema na području obrambene i sigurnosne politike u SFRJ i kamen spoticanja u posljednjim godinama njezinog postojanja.

I.

Izvanredne prilike su pojam koji se u SFRJ službeno pojavio u ranim osamdesetim godinama. Pojam se postupno “probijao” kroz problematiku obrambene politike, da bi dobio poseban dio u *Strategiji općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ* iz svibnja 1987.⁵ Izvanredne prilike su definirane kao “društvena stanja koja nastaju na manjem ili većem dijelu ili na cjelokupnom teritoriju SFRJ kada unutrašnji neprijatelj, samostalno ili udružen sa snagama vanjskog neprijatelja, koristeći proturječnosti našeg društvenog razvoja, objektivne teškoće, subjektivne slabosti i međunarodne prilike, intenzivira subverzivne aktivnosti u okviru specijalnog rata, poduzima ograničene aktivnosti ili planira poduzimanje opsežnijih oružanih i drugih aktivnosti kojima se destabilizira društveni sistem i teži njegovom potpunom paraliziranju, čime se neposredno ugrožava nezavisnost zemlje, njen suverenitet, teritorijalna cjelokupnost i Ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje”.⁶ Definiciju je Institut za strategijska istraživanja Centra visokih vojnih škola oružanih snaga SFRJ osporio u prosincu 1990. godine kao nedovoljno jasnu i koja je po njihovu mišljenju trebala glasiti: “Vanredne prilike su bitno poremećeno stanje društvenih odnosa na delu ili celokupnoj teritoriji SFRJ koje se ispoljavaju u nemogućnosti ili bitno otežanim mogućnostima funkcionisanja društveno-političkog i ekonomskog sistema i time neposredno ugrožava integritet i Ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje”.⁷ Naravno, bio je to viđenje stanja u dijelu SFRJ nakon poraza komunističkih stranki u sjeverozapadnim republikama, što je za vojni vrh bilo stanje ravno izvanrednim prilikama.

Saveznim Zakonom o obrani SFRJ donesenim 13. travnja 1982. prvi put su zakonski određena krizna stanja uzrokovana djelovanjem “unutrašnjeg neprijatelja” i drugim slučajevima. Prethodni Zakon o obrani iz 1974. uređivao je odnose “imajući u vidu: mirnodopsko stanje, ratno

dena na samom kraju 1990. ili početkom 1991. (bez obzira na upisanu godinu) i sačuvana je u Središnjem vojnom arhivu Ministarstva obrane u preslici, iz koje nije moguće utvrditi autora i stupanj tajnosti. Vjerojatno je riječ o studiji o kojoj se u glasilu Vojske Jugoslavije iz 1993. sa žaljenjem konstatira da su OS SFRJ pred rat napravile studiju o “upotrebi oružanih snaga u vanrednim prilikama (građanski, unutrašnji rat) sa svim strategijskim, operativnim i taktičkim uputstvima, ali da ona uopšte nije korišćena za vreme sukoba u Sloveniji i potom, u Hrvatskoj”. “Kritička intonacija”, *Vojska*, 6. 5. 1993., 28.

⁵ *Strategija općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ*, SSNO, Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja “Maršal Tito”, Beograd 1987., 133.

⁶ *Isto*, 133.

⁷ *Upotreba oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama*, 16.

stanje, slučaj neposredne ratne opasnosti i slučaj ugroženosti mira i sigurnosti u svijetu”.⁸ Člankom 6. Zakona o obrani iz 1982. pod neposrednim ratnim opasnostima i drugim izvanrednim prilikama, određeno je da se pod “drugim izvanrednim prilikama, (... razumijeva (...oružana ili druga aktivnost kojom je neposredno ugrožena nezavisnost zemlje, njezin suverenitet i teritorijalna cjelokupnost i Ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje”.⁹ Uz svu nedorečenost pojma, nesumnjivo se radilo o stanju koje nije bilo rat, ali ni neposredna ratna opasnost.¹⁰ No, sam se pojam sretao i ranije, ali bez konkretnog određenja.¹¹

Po ciljevima, sredstvima i metodama djelovanja izvanredne prilike dijelile su se na dvije osnovne vrste: izazvane subverzivnim djelovanjem unutarnjeg i vanjskog neprijatelja na SFRJ i izvanredne prilike izazvane neposrednom opasnošću od oružane agresije na SFRJ. Uz priznavanje bitnih razlika između njih, držano je da su najčešće međusobno povezane i uvjetovane, što je bio službeni pristup tijekom 80-ih godina.¹²

Do definiranja izvanrednih prilika i mjera za njihovo otklanjanje postojalo je nekoliko dokumenata koji su regulirali postupanje u kriznim stanjima. Tijekom 1979. donesena je Direktiva Predsjednika Republike, Predsjednika SKJ i Vrhovnog zapovjednika oružanih snaga od 22. siječnja, a odmah zatim 22. siječnja 1979. i Osnove plana mjera i djelatnosti za sprječavanje i eliminiranje eventualne krizne situacije, koje je donijelo Predsjedništvo SFRJ i Predsjedništvo CK SKJ. Uputstvo Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ za izradu i primjenu planova mjera i djelatnosti za sprječavanje i eliminiranje eventualne krizne situacije doneseno je 12. siječnja 1979.¹³ Godinu dana kasnije, 27. veljače 1980. pridobio

⁸ Branko S. JOVANOVIĆ, *Komentar zakona o općenarodnoj obrani*, Zagreb 1984., XV.-XVI.

⁹ B. S. JOVANOVIĆ, *Komentar zakona o općenarodnoj obrani*, 7.

¹⁰ *Upotreba oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama*, 13.

¹¹ Povijest pojma izvanrednih prilika do zakonskog određenja zasigurno se nalazi u arhivima službi sigurnosti (vojnih ponajprije) bivše SFRJ. Uprava sigurnosti Savznog sekretarijata za narodnu obranu (Uprava bezbednosti SSNO) održala je 26. i 27. svibnja 1977. u Pančevu skup na temu “Samozaštita u oružanim snagama SFRJ”. Izvod iz materijala s diskusije objavljen je kao interan godinu dana kasnije. *Samozaštita u oružanim snagama SFRJ*, Uprava bezbednosti SSNO, Savet za samozaštitu u JNA, Obaveštajno-bezbedonosni školski centar, Beograd 1978., 3. Na skupu je diskutiran i problem izvanrednih stanja. Nikola TRBOJEVIĆ, “Društvena samozaštita u kriznoj i drugim vanrednim situacijama”, *Samozaštita u oružanim snagama SFRJ*, 1978., 190.-198.; Boško TODOROVIĆ, Dušan VILIĆ, “Samozaštita u vanrednim opasnostima za zemlju, neposrednoj ratnoj opasnosti i u ratu”, *Samozaštita u oružanim snagama SFRJ*, 1978., 199.-220.

¹² *Strategija općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ*, 133.; Možemo to dovesti u izravnu vezu sa svjedočenjem admirala flote B. Mamule o prikrivenom djelovanju JNA u provedbi priprema za unutarnje sukobe. Branko MAMULA, *Slučaj Jugoslavija*, CID, Pogorica 2000., 59.-61.

¹³ SVA MORH: Predsjedništvo SFRJ, Predsjedništvo CK SKJ, DT Br. 423/1 od 15. 12. 1982., Smjernice za sprječavanje nastajanja i za eliminiranje izvanrednih prilika.

dana im je i Naredba Predsjednika Republike o mjerama pripravnosti u društveno-političkim zajednicama. Naredbom su propisana tri stupnja pripravnosti i ponašanje u svakom od njih.¹⁴ Dokumenti iz 1979. stavljena su izvan snage 1. siječnja 1983. stupanjem na snagu "Smjernica za sprječavanje nastajanja i za eliminiranje izvanrednih prilika" koje je Predsjedništvo SFRJ i donijelo na sjednici 8. prosinca, a Predsjedništvo CK SKJ na sjednici 14. prosinca 1982. godine. Smjernicama su utvrđene mjere za sprječavanje nastajanja izvanrednih prilika, kao i mjere za njihovo eliminiranje te za postupanje za vrijeme izvanrednog stanja "koje, kad se utvrdi postojanje izvanrednih prilika, zavede Predsjedništvo SFRJ za cijeli teritorij ili za dio teritorija SFRJ".¹⁵ Razradu Smjernica, i ako se na njih izrijeком ne pozivaju, nedvojbeno su predstavljale "Smernice o mjerama pripravnosti u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama", koje je Predsjedništvo SFRJ prihvatilo na sjednici održanoj 18. svibnja 1983. Njihovim prihvaćanjem stavljena je izvan snage "Naredba o mjerama pripravnosti u društveno-političkim zajednicama s dopunama i izmjenama" od 27. veljače 1980., koja je imala dosta sličnosti sa smjernicama.¹⁶

Smjernicama su utvrđene mjere pripravnosti koje poduzimaju samoupravne organizacije i zajednice, društveno-političke i druge društvene zajednice i društveno-političke zajednice u slučaju neposredne ratne opasnosti i u drugim izvanrednim prilikama, a određuju se nositelji plana mjera pripravnosti i reguliraju nedležnosti za izdavanje i prenošenje naredbi o poduzimanju mjera pripravnosti. Mjere pripravnosti u cjelini ili djelomično provodile bi se na cijelom teritoriju SFRJ, na pojedinim dijelovima teritorija ili u pojedinim područjima i djelatnostima. Utvrđena su tri stupnja pripravnosti "radi povećanja mobilnosti i stepena gotovosti u društveno-političkim zajednicama".

Prvim stupnjem pripravnosti aktivirali bi se svi društveni subjekti na provedbi zadataka kojima se postiže viša razina spremnosti i omogućava brz prelazak na sljedeći stupanj pripravnosti, za što se osiguravalo izvršenje sljedećih mjera:

¹⁴ Ona je pak načinjena na osnovi Naredbe Predsjednika Republike o mjerama pripravnosti u društveno-političkim zajednicama broj 49 od 20. travnja 1977. i Naredbe o izmjenama i dopunama Naredbe Predsjedništva SFRJ str. pov. br. 58-3 od 21. veljače 1980. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Predsjednik Republike, Broj 3, 27. 2. 1980., Naredba o mjerama pripravnosti u društveno-političkim zajednicama s dopunama i izmjenama (Prečišćeni tekst). Po ovlaštenju predsjednika Republike Naredbu je potpisao potpredsjednik Predsjedništva SFRJ Lazar Koliševski. (Preslika kod autora). Prije nje je također postojao sličan dokument kao Naredba predsjednika SFRJ o poduzimanju mjera pripravnosti od 24. travnja 1970. (Preslika kod autora).

¹⁵ SVA MORH: Predsjedništvo SFRJ, Predsjedništvo CK SKJ, DT Br. 423/1 od 15. 12. 1982., Smjernice za sprječavanje nastajanja i za eliminiranje izvanrednih prilika.

¹⁶ SVA MORH: Savezni sekretarijat za narodnu obranu, VP 1168, DT. Br. 583-1 od 22. 7. 1983., Komandi 9. armije, Smernice Predsedništva SFRJ o merama pripravnosti u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama.

1. ažuriranje svih dokumenata iz planova za sprječavanje i eliminiranje izvanrednih prilika i planova pripravnosti kao sastavnih dijelova plana obrane i provjera uvježbanosti za izvršenje planiranih zadataka;

2. uvode se službovanja u samoupravnim organizacijama i zajednicama, društveno-političkim i drugim društvenim organizacijama, društveno političkim zajednicama i mjesnim zajednicama;

3. pojačavaju se mjere društvene samozaštite, posebno mjere sigurnosti i zaštite tajnih podataka, fizičkog osiguranja objekata posebnog značaja za sigurnost i obranu zemlje, tijela i određenih osoba;

4. aktiviranje do 50 posto ratne organizacije pričuvnog sastava tijela unutarnjih poslova i poduzimanje priprema za djelomičnu mobilizaciju postrojbi veze vođenja;

5. osiguravanje neprekidnog rada centara za obavještanje u društveno-političkim zajednicama. Provjera rada sredstava za javno uzbunjivanje, kao i provjera spoznaje stanovništva o znacima za uzbunjivanje i dužnostima, obvezama i postupcima za provedbu mjera zaštite i spašavanja u slučaju ratnih djelovanja;

6. uvođenje stalnog službovanja u kriptografskim centrima i postajama i osiguranje kriptozastite informacija;

7. angažiranje štabova civilne zaštite u tijelima udruženog rada, mjesnim zajednicama, općinama i gradskim zajednicama na pripremi i izradi zaštite za stanovništvo i materijalna dobra te provjera sposobnosti i pripravnosti "radnih ljudi i građana", tijela i organizacija u pripremi mjera zaštite;

8. pripremiti aktiviranje pomoćnih centara veze i centara veze u zaštićenim objektima, kao i plan uporabe općeg sustava veza, povezanost općeg i funkcionalnog sustava veza i planova organizacije veza društveno-političkih zajednica za potrebe rukovođenja;

9. intenzivirati informativno-promidžbenu djelatnost u cilju postizanja što većih efekata u zemlji i inozemstvu i učinkovitog suprotstavljanja svim oblicima neprijateljske djelatnosti;

10. prekid godišnjih odmora radnicima raspoređenim po ratnom ustroju u tijelima i organizacijama društveno-političkih zajednica, organizacijama udruženog rada i ostalim samoupravnim organizacijama i zajednicama;

11. ograničenje kretanja vojnim obveznicima izvan mjesta stalnog boravišta i pokretanje materijalno-tehničkih sredstava raspoređenih u oružane snage, postrojbe civilne zaštite, tijela i organizacije društveno-političke zajednice, radne i druge organizacije, osim u posebnim slučajevima, o čemu je odlučivalo nadležno tijelo;

12. primjena planiranih mjera i postupaka za povratak i prihvat građanstva na privremenom radu i boravku u inozemstvu;

13. provedba pojačane mjere osiguranja državne granice i nadzor stranaca;

14. ograničenje odlaska stranaca, a posebno novinara na ugroženo područje i područje zahvaćeno izvanrednim prilikama. Mogući odlazak pojedinih kategorija stranaca bio je samo uz dozvolu;

15. prekinuti odlazak građanstva u inozemstvo, osim službenih putovanja od izravnog značaja za narodnu obranu i sigurnost, neodloživih obveza po međunarodnim ugovorima i neophodnih potreba za liječenjem;

16. prekinuti odlazak prometnih sredstava u inozemstvo, osim u slučaju uvoza robe od posebnog značaja za narodnu obranu, prijevoz domaćih građana iz inozemstva, prijevoz stranaca iz zemlje zatečenih na odmoru i službenom putu kao i prijevoz po obvezama međunarodnih ugovora;

17. pripremiti prilagodbu bilance uvoza i izvoza u konkretnom stanju za pojedine strateške proizvode, sirovine, energiju, reprodukcijски materijal i gotove proizvode koji su predviđeni za 90 dana rata, ograničiti ili zabraniti izvoz i ubrzati uvoz strateških sirovina, energije, reprodukcijskog materijala i gotovih proizvoda prema prilagođenom bilansu za konkretna stanja, staviti pod nadzor uvoz, izvoz i malogranični promet;

18. ubrzati proizvodnju i isporuku naoružanja, vojne opreme i reprodukcijnog materijala za njihovu proizvodnju i ubrzati isporuku naoružanja za potrebe oružanih snaga u skladu sa zaključenim ugovorima o ratnim isporukama;

19. pripremiti pričuvne kapacitete za proizvodnju naoružanja i vojne opreme i drugih proizvoda značajnih za općenarodnu obranu;

20. pripremiti prilagodbu bilansa proizvodnje i potrošnje strateških sirovina, energije, reprodukcijskog materijala i gotovih proizvoda, predviđenih za 90 dana rata, i ubrzati proizvodnju radi povećanja zaliha neophodnih za rat;

21. vratiti u robne pričuve posuđene (ispuštene) količine prehrambenih i industrijskih proizvoda od organizacija udruženog rada, dati prioritet popuni pričuva na svim razinama iz tekuće proizvodnje, iz postojećih zaliha i iz uvoza;

22. pojačati proizvodnju lijekova, seruma, vakcina, sanitetskog materijala, krvnih proizvoda i infuzijskih rastvora, prikupljanje svježe krvi i isporuke ratnim korisnicima;

23. ubrzati tekuće poljodjelske radove (sjetva, žetva i ubir);

24. donijeti adekvatne mjere u području kreditno-financijskih odnosa u zemlji i s inozemstvom.

Drugim stupnjem pripravnosti “aktiviraju se svi društveni subjekti na sprovođenju zadataka kojima se postiže viši nivo pripravnosti i omogućava brz prelazak na najveći stupanj pripravnosti”. U drugom se stupnju osigurava izvršenje sljedeće 31 mjere:

1. mobilizirati do 100% ratne organizacije (pričuvnog sastava) tijela unutarnjih poslova;

2. poduzeti odgovarajuće sigurnosne mjere prema državljanima SFRJ - političkim i drugim delinkventima;

3. poduzeti planski predviđene sigurnosne mjere prema strancima s prebivalištem i strancima s duljim privremenim boravkom u SFRJ;

4. zabraniti odlazak stranaca, a posebno novinara na ugroženo područje i područje zahvaćeno izvanrednim prilikama; za eventualni odlazak pojedinih kategorija stranaca uvesti dozvole, a po potrebi poduzeti mjere udaljavanja stranaca s ovog područja;

5. početi s izvršenjem (realizacijom) zadaća predviđenih planovima kazneno-popravnih domova;

6. pojačati rad sustava promatranja i izvještavanja u društveno-političkim zajednicama;

7. izvršiti djelomičnu mobilizaciju postrojbi veze za rukovođenje, aktivirati pomoćne centre veze, dijelove pokretnih centara veze, centre veze u zaštitnim objektima i plan korištenja općeg sustava veza za potrebe rukovođenja;

8. početi s primjenom ratnog režima pri korištenju sredstava veze;

9. dislocirati dio ljudstva i opreme radio-difuznih organizacija, agencije Tanjug i određenih kapaciteta novinsko-izdavačkih organizacija na pripremljene ratne lokacije i izvršiti sve pripreme za rad u ratnim uvjetima;

10. staviti u potpunu pripravnost štabove civilne zaštite u organizacijama udruženog rada, mjesnim zajednicama, općinama i gradskim zajednicama;

11. u gradovima i većim naseljima izvršiti provjeru pripravnosti postrojbi civilne zaštite za izvršenje zadaća i po potrebi poduzeti mjere civilne zaštite;

12. aktivirati do 50 posto postrojbi za izravno osiguranje organizacija udruženog rada od posebnog značaja;

13. početi s izgradnjom i uređenjem zaklona za zaštitu stanovništva i izvršiti pripreme za zamračivanje;

14. početi s cenzuriranjem informacija, pisama i poštanskih pošiljki;

15. ograničiti kretanje stranim državljanima i diplomatskim i konzularnim predstavnicima stranih država;

16. pristupiti izvršenju planova povratka građana koji se nalaze na privremenom radu i boravku u inozemstvu;

17. poduzeti mjere za povratak u zemlju prijevoznih sredstava i materijalno-tehničkih sredstava koja se zateknu u inozemstvu;

18. staviti pod nadzor i poduzeti predviđene mjere za ograničenja u odnosu na strane brodove i druge plovne objekte, zrakoplovna i druga prometna sredstva koja se zateknu na teritoriju SFRJ i u jugoslavenskim teritorijalnim vodama;

19. poduzeti potrebna ograničenja u zrakoplovnom, pomorskom i riječnom prometu za strane zrakoplove i brodove (ograničenje preleta preko teritorija SFRJ, zatvaranje zračnih luka, ograničenje plovidbe jugoslavenskim teritorijalnim vodama i rijekama, zatvaranje pristaništa i sidrišta i dr.;

20. prebaciti određene industrijske i druge proizvodne kapacitete i reprodukcijske materijale i prijeći na proizvodnju na novim lokacijama;

21. pripremiti za uporabu tajna i druga skladišta i početi s premještanjem kritičnih materijalnih pričuva iz područja koja po procjeni mogu biti izravno ugrožena u početku rata;

22. prestati s kupoprodajom motornih vozila, stoke i drugih materijalno-tehničkih sredstava koja su raspoređena u oružane snage, postrojbe civilne zaštite, službu promatranja i obavještanja, tijela i organizacije društveno-političkih zajednica, mjesne zajednice i druge samoupravne organizacije i zajednice;

23. po potrebi "revidirati, odnosno usaglasiti i donijeti ratni budžet društveno-političke zajednice;

24. evakuirati pričuve zlata, deviza, novca i vrijednosnih papira iz područja koja po procjeni mogu biti ugrožena u početku rata;

25. racionalizirati opskrbu i zalihe proizvoda za koje je određen poseban režim prometa i prekinuti njihovu slobodnu prodaju, podijeliti stanovništvu potrošačke karte i uvesti racionalizaciju opskrbe određenim proizvodima;

26. evakuirati i disperzirati materijalne pričuve i druge robne fondove i dobra po planu obrane;

27. aktivirati sve strukture Crvenog križa na povećanju materijalnih fondova, broja dobrovoljnih darovatelja krvi i intenziviranju osnovne i dopunske izobrazbe po jedinstvenom programu u suradnji s nadležnim tijelima;

28. na temelju posebnih odluka nadležnih republičkih i pokrajinskih tijela, u skladu s potrebama oružanih snaga, izvršiti pripreme za smanjivanje razine vode u hidro-akumulacijama koje bi u slučaju iznenadnog rušenja predstavljale veću opasnost;

29. prekinuti prodaju derivata nafte u privatne svrhe, osim za potrebe poljoprivredne mehanizacije (u sklopu potreba za izvršenje plana sjetve, berbe i za individualne proizvođače koji proizvode za potrebe stanovništva i oružanih snaga);

30. početi s primjenom politke i sustavom cijena proizvoda i usluga, prema nastaloj situaciji;

31. pripremiti razvoj manevarskih bolnica za zbrinjavanje bolesnih i ozlijeđenih.

Treći stupanj predviđao je potpunu spremnost za obranu i rad u ratnim uvjetima, a obuhvaćao je osam mjera:

1. izvršiti opću mobilizaciju po mobilizacijskim planovima i prijeći na rad po planu obrane društveno-političkih zajednica;

2. ograničavanje kretanja građana, po mjestu i vremenu;

3. uvesti nadzor radio -prometa u cijelom radio - frekventnom spektru;

4. isključiti međunarodni automatski telefonsko-telegrafski i teleprinterski promet;

5. nadzirati međugradski automatsko-telefonsko-telegrafski i teleprinterski promet;

6. aktivirati štabove civilne zaštite regionalnih zajednica, autonomnih pokrajina i republika i nužan broj postrojbi civilne zaštite;

7. izvanredno isplatiti jednomjesečne neto osobne dohotke osobama u radnom odnosu, odnosno obiteljima osoba u radnom odnosu koje su prestale raditi zbog odlaska u postrojbe oružanih snaga, kao i mirovine, invalidnine i druga beriva na temelju zakona;

8. izdati isplatne knjižice za isplatu materijalnog osiguranja obitelji osoba na službi u oružanim snagama i isplatne knjižice ili druge dokumente za isplatu mirovina, invalidnina, mjesečnih naknada i drugih stalnih mjesečnih primanja.

Mjere pripravnosti utvrđene Smjernicama mogle su biti uvedne u cjelini iz jednog stupnja ili pojedinačno iz svih stupnjeva. Nadležna tijela društveno-političkih zajednica po potrebi su imala pravo donošenja potrebnih propisa tijekom provođenja mjera. Samoupravne organizacije i zajednice te društveno-političke i druge društvene organizacije, društveno-političke zajednice i mjesne zajednice bile su obvezne izrađivati plan pripravnosti, odnosno bile su nositelji plana pripravnosti. Sve mjere utvrđene Smjernicama sadržavao je plan pripravnosti koji je izrađivan na razini federacije, republika, autonomnih pokrajina, gradskih i regionalnih zajednica, dok su ostali nositelji plana planirali samo mjere koje su se izravno odnosile na njih. Uz mjere utvrđene Smjernicama nositelji plana planirali su i provodili druge mjere sukladno zapovijedenim mjerama

u sklopu svojih prava i obveza. Nadležna tijela društveno-političkih zajednica osiguravala su koordinirano provođenje mjera, odnosno stupanj pripravnosti utvrđenih Smjernicama, između pojedinih nositelja plana za sprječavanje nastajanja i uklanjanja izvanrednih prilika, plana pripravnosti i plana obrane. Akcije za provedbu navedenih planova morale su biti usklađene sa zadacima odgovarajućih zapovjedništava - štabova oružanih snaga na tom planu. Nadležna tijela društveno-političke zajednice usklađivala su svoje akcije sa zadacima vojnih tijela. Mjere pripravnosti trebale su se uvoditi postupno, u odgovarajućim intervalima, ovisno o općoj vojno-političkoj i sigurnosnoj situaciji, kao i stanju u privrednim i društvenim djelatnostima i stupnju spoznaje o planovima i namjerama agresora. U slučaju iznenadne agresije, predviđana je mobilizacija i prelazak na rad u ratnim uvjetima. Poduzimanje mjera pripravnosti na teritoriju ili dijelu teritorija zapovjedalo je Predsjedništvo SFRJ i o tome je obavještavalo Skupštinu SFRJ, Predsjedništvo CK SKJ, Savezno izvršno vijeće, predsjedništva republika i autonomnih pokrajina, kao i tijela društveno-političkih organizacija na razini federacije. U slučaju neodložne potrebe za poduzimanje mjera utvrđenih Smjernicama, kao i drugih mjera pripravnosti, nadležna republička i pokrajinska tijela mogla su dati nalog za njihovo poduzimanje i bez naredbe Predsjedništva SFRJ, posebno ako je oklijevanje moglo prouzročiti teže posljedice. Predsjedništvo SFRJ je neodložno izvještavano o poduzetim mjerama. Naredba o poduzimanju mjera i stupnjeva pripravnosti kao i drugih mjera aktivnosti prenošena je šifrovanom brzojavkom ili s pomoću signala i kodnih oznaka, po žurnom postupku preko funkcionalnih sredstava veze. Predsjednik SIV-a prenosio je čelnicima tijela i organizacija na razini federacije naredbe o poduzimanju mjera pripravnosti osobno ili preko tijela koja za to ovlasti, a izvršnim vijećima skupština republika i izvršnim vijećima skupština autonomnih pokrajina - preko Saveznog centra za obavještavanje. Izvršna vijeća skupština republika i izvršna vijeća skupština autonomnih pokrajina prenosila su naredbe o poduzimanju mjera pripravnosti tijelima i organizacijama na razini republike i užim društveno-političkim zajednicama. Izvršna tijela skupština općina prenosila su naredbe o pripravnosti na tijelima i organizacijama na razini općine, osnovnim i drugim organizacijama udruženog rada, mjesnim zajednicama i drugim samoupravnim organizacijama, društveno-političkim i društvenim organizacijama i stanovništvu. Brigu o provođenju smjernica imalo je Savezno izvršno vijeće. Ono je sukladno članku 71. stavku 5. Zakona o općenarodnoj obrani donosilo propis o načinu prenošenja naredbe o provedbi mjera pripravnosti, utvrđivalo signale za stupnjeve pripravnosti, kodne oznake mjera pripravnosti i oznake izvršitelja, kao i znakove za legitimiranje. Tijela svih samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih i drugih društvenih organizacija, društveno-političkih zajednica i mjesnih zajednica, u roku od šest mjeseci od dana donošenja tih smjernica usklađivala su svoje planove pripravnosti sa Smjernicama. Donošenje Smjernica značilo je prestanak važenja Naredbe Predsjednika

Republike o mjerama pripravnosti u društveno-političkim zajednicama, od 27. veljače 1980.¹⁷

Na sjednici održanoj 19. srpnja 1989. Predsjedništvo SFRJ donijelo je nove Smjernice za eliminiranje izvanrednih prilika.¹⁸ Predsjedništvo SFRJ utvrđivalo je postojanje izvanrednih prilika nakon ocjene da je oružanom ili drugom aktivnošću neposredno ugrožena neovisnost zemlje, njezin suverenitet, teritorijalna cjelokupnost i Ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje. Utvrđenjem postojanja izvanrednih prilika istovremeno se donosila i odluka o uvođenju izvanrednog stanja, pa je Predsjedništvo SFRJ naređivalo poduzimanje potrebnih mjera pripravnosti i “drugih odgovarajućih” mjera neophodnih sa stajališta obrane zemlje i Ustavom SFRJ utvrđenog društvenog uređenja. Mjere koje Predsjedništvo SFRJ naredi provode nadležna tijela i organizacije u određenom opsegu i na utvrđen način.

Za donošenje odluke o postojanju izvanrednih prilika bilo je nužno ispuniti uvjete:

1. izbijanja ili postojanja nesumnjive opasnosti za oružanu pobunu većih razmjera;

2. ubacivanja iz inozemstva većih naoružanih skupina, terorista ili diverzanata s ciljem izvođenja “neprijateljske delatnosti”;

3. postojanja nesumnjive masovne opasnosti narušavanja javnog reda i mira, rušilačkih demonstracija, terorističkih akcija ili međunacionalnih sukoba;

4. masovnost krivičnih djela protiv osnova socijalističkoga samoupravnoga društvenog uređenja i sigurnosti SFRJ, uporabom oružja i drugih oblika nasilja.

Pri ocjeni stanja, donošenju i provedbi odluke o utvrđivanju postojanja izvanrednih prilika i naređivanju mjera, Predsjedništvo SFRJ i nadležna tijela i organizacije trebale su djelovati sinhronizirano i usklađeno osiguravajući dosljednu primjenu načela ustavnosti i zakonitosti, to jest da se planiraju i poduzimaju samo one mjere predviđene važećim zakonskim propisima, kao i da ocjenu o postojanju izvanrednih prilika i odluku o mjerama za njihovo uklanjanje donose i provode ustavom i zakonom potvrđena tijela. Uklanjanje izvanrednih prilika planirano je istovremenom primjenom političkih sredstava i društveno-političkim djelovanjem “radnih ljudi i građana, pripadnika svih naroda i narodnosti” s tim da se propisane prisilne mjere poduzimaju privremeno i iznimno, po pravilu kada druge mjere i političke djelatnosti nisu dovoljne i učinkovi-

¹⁷ SVA MORH: Savezni sekretarijat za narodnu obranu, VP 1168, DT. Br. 583-1 od 22. 7. 1983., Komandi 9. armije, Smernice Predsedništva SFRJ o merama pripravnosti u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama.

¹⁸ “Smernice za eliminisanje vanrednih prilika”, *Službeni list SFRJ*, Poverljivo glasilo, 28. juli 1989., 1.-3.

te. Opseg i karakter poduzetih mjera ovisio je o uzrocima i pojavama koje su prouzročile nastajanje izvanrednih prilika, a intenzitet mjera trebao je omogućiti njihovo uklanjanje u što kraćem roku.

Postojanje izvanrednih prilika moglo se utvrditi za cijeli teritorij SFRJ, ili za pojedine dijelove. Inicijativu za utvrđivanje njihova postojanja pokretala su u sklopu svojih nadležnosti i nakon stjecanja propisanih uvjeta predsjedništva socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, kao i Savezno izvršno vijeće. U postupku donošenja odluke o utvrđivanju postojanja izvanrednih prilika, odnosno odluke o mjerama za njihovo uklanjanje, Predsjedništvo SFRJ je tražilo prethodno mišljenje Saveznog izvršnog vijeća i predsjedništva socijalističkih republika, odnosno socijalističkih autonomnih pokrajina u kojima postoji opasnost od izvanrednih prilika. Postojala je mogućnost, ako to okolnosti dopuštaju, i konzultacija s predsjedništvima drugih socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, kao i društveno-političkim tijelima u federaciji. Nakon donošenja odluke o utvrđivanju postojanja izvanrednih prilika i o mjerama naređenim za njihovo uklanjanje, Predsjedništvo SFRJ je bilo obvezno o tome izvijestiti Skupštinu SFRJ, Savezno izvršno vijeće, predsjedništva socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, Predsjedništvo Centralnog komiteta SKJ i Predsjedništvo Savezne konferencije SSRNJ, a po potrebi i tijela drugih društveno-političkih organizacija u federaciji. Tijekom trajanja izvanrednih prilika Predsjedništvo SFRJ je bilo dužno provoditi pojačano, ažurno i objektivno informiranje predsjedništava socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina o pitanjima koja se tiču političko-sigurnosne situacije, mjerama za uklanjanje izvanrednih prilika i međunarodnim posljedicama koje one mogu izazvati. Nakon utvrđivanja postojanja izvanrednih prilika svi nositelji planova za izvanredne prilike bili su obvezni primijeniti svoje planove, prema naređenim mjerama. I prije donošenja odluke o utvrđivanju postojanja izvanrednih prilika Predsjedništvo SFRJ je moglo narediti poduzimanje potrebnih mjera pripravnosti “kako bi se u svim državnim organima i kod svih drugih nosilaca planova za vanredne prilike blagovremeno povećala mobilnost i dostigao potreban stepen gotovosti”. Smjernice su razrađivale i obveze državnih tijela i drugih nositelja planova za izvanredne prilike. Tako su nadležna tijela službi unutarnjih poslova pojačavala djelatnost na prikupljanju podataka i obavještenja o planovima, namjerama i akcijama stranih obavještajnih službi i neprijateljske emigracije “na sprječavanju njihove aktivnosti i povezivanja sa strukturama unutrašnjeg neprijatelja i intenzivnije i efikasnije sprječavaju, otkrivaju i suzbijaju delatnosti usmerene na podrivanje i rušenje ustavnog poretka”. Obveza im je bila i pružanje pomoći tijelima unutarnjih poslova gdje je utvrđeno postojanje izvanrednih prilika.

O postojanju izvanrednih prilika i uvođenju mjera za njihovo uklanjanje bila je predviđena i obavijest međunarodnim instancama “shodno prihvaćenim međunarodnim obavezama” SFRJ. Nadležna tijela vanjskih

poslova bila su dužna pojačati sigurnosne mjere u diplomatsko-konzularnim i drugim predstavništvima SFRJ u inozemstvu, pratiti i otkrivati političko-strateške planove vojno-političkih i ekonomskih skupina, njihove procjene o unutarnjem stanju u SFRJ i mjerama i akcijama koje poduzimaju po tom pitanju. Trebalo je pratiti i stranu promidžbu protiv SFRJ i učinke jugoslavenske informativno-promidžbene djelatnosti u inozemstvu. Zadaća informativno-promidžbenih tijela bila je objektivno i pravovremeno informiranje javnosti o izvanrednim prilikama, mjerama i postignutim rezultatima, praćenje i dogovor o informativno-promidžbenoj djelatnosti.

Savezni sekretarijat za unutarnje poslove intenzivira suradnju sa savez-
nim sekretarijatima za inozemne poslove i obranu i drugim nadležnim
saveznim, odnosno republičkim tijelima radi uspješnog djelovanja. Ta-
koder pojačava kontakte s tijelima sigurnosti stranih zemalja radi pri-
kupljanja informacija značajnih za uklanjanje izvanrednih prilika.

Predsjedništvo SFRJ moglo je za uklanjanje izvanrednih prilika nare-
diti da nadležna tijela pod uvjetima i važećim propisima osiguraju:

- neposredno osiguranje ili obavljanje određenih poslova državne si-
gurnosti na cijelom teritoriju ili samo dijelu na kojem su nastale izvan-
redne prilike, ako Predsjedništvo SFRJ tu mjeru nije uvelo prije progla-
šenja izvanrednih prilika;

- uporabu postrojbi milicije iz sastava Saveznog sekretarijata za unu-
tarnje poslove i sastava milicije republičkih i pokrajinskih sekretarijata za
unutarnje poslove, za obavljanje zadaća zaštite ustavnog poretka SFRJ;

- donošenje rješenja o zabrani održavanja javnih skupova;

- obustavljanje odlazaka u inozemstvo građanima, osim službenih pu-
tovanja važnih za narodnu obranu, sigurnost i funkcioniranje sustava,
neodloživih obveza po međunarodnim ugovorima i sl.;

- dodatno osiguranje državne granice;

- mjere nužne za prihvat građana koji se zbog izvanrednih prilika vra-
ćaju s privremenog rada ili boravka u inozemstvu;

- ograničavanje ili zabranu pristupa ili kretanja na određenim javnim
mjestima;

- zabranu napuštanja određenih mjesta, ili određivanje obveznog bo-
ravka u određenom mjestu pojedinim osobama;

- popunu tijela unutarnjih poslova obveznicima iz njihove pričuve;

- ustroj posebnih postrojbi milicije za obavljanje određenih sigurno-
snih poslova;

- stavljanje na raspolaganje određenog broja milicije i privremeni
ustup određene opreme za obavljanje sigurnosnih poslova u skladu s od-

lukom saveznog, republičkog, odnosno pokrajinskog sekretara za unutarnje poslove,

- uvođenje radne obveze u određenim djelatnostima.

Uporaba oružanih snaga, JNA i TO, bila je moguća samo na temelju odluke Predsjedništva SFRJ i u skladu s tom odlukom. Stav je bio da se oružane snage koriste samo ako se uporabom sigurnosnih tijela i drugih tijela društvene samozaštite ne može spriječiti nastajanje štetnih posljedica. Odlukom Predsjedništva SFRJ utvrđivani su bliži uvjeti i način uporabe oružanih snaga. Na temelju te odluke savezni sekretar za narodnu obranu je naređivao:

- provjeru spremnosti oružanih snaga za borbu protiv neprijateljskih i drugih kontrarevolucionarnih snaga;
- izvanredne vježbe, manevre, pokrete i slične postupke postrojbi i ustanova oružanih snaga;
- pojačano i dubinsko osiguranje državne granice;
- pojačano djelovanje obavještajnih i sigurnosnih tijela na prikupljanju podataka o planovima, namjerama i djelovanju vanjskog i unutarnjeg neprijatelja;
- pojačani nadzor stranog vojno-diplomatskog osoblja, stranih vojnih i drugih osoba na školovanju u SFRJ i na radu o organizacijama udruženog rada za proizvodnju i promet naoružanja i vojne opreme;
- zatvaranje prilaza, blokadu i izoliranje određenih područja na kojima su proglašene izvanredne prilike;
- sudjelovanje u osiguranju određenih privrednih, društvenih i drugih objekata važnih za funkcioniranje sustava;
- otkrivanje, razbijanje i uništavanje diverzantskih, odmetničkih, terorističkih i drugih naoružanih skupina u području nadležnosti postrojbe;
- pretres teritorija radi pronalazjenja naoružanih skupina i pojedinaca;
- sudjelovanje u sprječavanju i razbijanju rušilačkih demonstracija.

Prekid postojanja izvanrednih prilika donosilo je odlukom Predsjedništvo SFRJ nakon procjene da su za to stečeni sigurnosni uvjeti. Odluku o ukidanju pojedinih mjera Predsjedništvo je moglo donijeti po osobnoj inicijativi ili na temelju prijedloga nadležnog tijela, a po mišljenju Saveznog izvršnog vijeća i predsjedništava socijalističkih republika, odnosno socijalističkih autonomnih pokrajina na čijem su teritoriju postojale izvanredne prilike. Smjernice su stupile na snagu osmog dana nakon objavljivanja u *Službenom listu SFRJ*, kada su prestale vrijediti Smjernice za sprječavanje i eliminiranje izvanrednih prilika koje su Predsjedništvo SFRJ i Predsjedništvo Centralnog komiteta SKJ donijeli 8. prosinca 1982.¹⁹

¹⁹ "Smernice za eliminisanje vanrednih prilika", *Službeni list SFRJ*, Poverljivo glasilo, 28. juli 1989., 1-3.

Navedene smjernice bile su obveza i zadaća odnosno temelj za opsežnu izradu planova za izvanredne prilike u civilnim strukturama. Savezno izvršno vijeće je 21. travnja 1983. donijelo Odluku o osnovama jedinstvene metodologije za pripremanje i donošenje planova za izvanredne prilike. Određeno je da planovi za izvanredne prilike sadrže: političko-sigurnosne procjene sa zaključcima za sprječavanje nastajanja i za eliminiranje izvanrednih prilika; zadatke, mjere i postupke za sprječavanje nastajanja izvanrednih prilika; zadatke, organizaciju, snage, sredstva i mjere i postupke za eliminiranje izvanrednih prilika; mjere pripravnosti iz akta Predsjedništva SFRJ o mjerama pripravnosti i druge mjere. Uz navedene dokumente, planovi za izvanredne prilike mogli su sadržavati druge dokumente koje utvrde nadležna tijela republika i autonomnih pokrajina, sukladno svojim zakonskim ovlaštenjima i u skladu s drugim specifičnim potrebama.²⁰

Na primjeru Socijalističke Republike Hrvatske može se donekle dati slika opsega tog posla. Predsjedništvo SRH i Predsjedništvo CK SKH na sjednici održanoj 27. lipnja 1983. donijeli su odluku o planovima za izvanredne prilike u SRH. Nosioci planova bili su samoupravne organizacije i zajednice, društveno-političke i druge društvene organizacije i društveno-političke zajednice. Planovi su izrađivani sukladno Zakonu o općenarodnoj obrani i Smjernicama Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ, Procjenom političko-sigurnosne situacije u SR Hrvatskoj, odnosno procjenom političko-sigurnosne situacije zajednica općina i općina, Odlukom Predsjedništva SRH i Predsjedništva CK SKH i vlastitom političko-sigurnosnom procjenom. Planovi su izrađivani uz zahtjev da se osigura njihova međusobna usklađenost i usklađenost s planovima obrane. S njima su utvrđivani zadaci, organizacija, snage, sredstva i mjere i postupci za sprječavanje i za eliminiranje izvanrednih prilika.²¹ Svoje obveze i postupanje u izvanrednim prilikama Savez komunista Jugoslavije utvrdio je na sjednici Centralnog komiteta održanoj 16. listopada 1984. što je bila osnova za donošenje uputa Centralnog komiteta SKH na sjednici održanoj 10. prosinca 1984.²²

²⁰ SVA MORH: Zavod za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu SRH, Plan za izvanredne prilike organizacije udruženog rada, Metodološki uzorak, Zagreb, veljača 1986., 18.-19.

²¹ SVA MORH: Predsjedništvo Socijalističke Republike Hrvatske, Predsjedništvo Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, Br. str. pov. 27/1-1-1983. od 27. 6. 1983., Odluka o planovima za izvanredne prilike u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj.

²² Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije, Predsjedništvo Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, *Stavovi i zadaci za djelovanje Saveza komunista Jugoslavije na sprječavanju nastajanja i eliminiranju izvanrednih prilika, Uputstvo o praćenju i procjenjivanju političko-sigurnosne situacije i planiranju mjera i zadataka u Savezu komunista Hrvatske na sprječavanju nastajanja i eliminiranju izvanrednih prilika*. Stavovi i zadaci odnosno Uputstvo, izdani su u obliku posebne strogo povjerljive brošure.

II.

Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (OS SFRJ) ili preciznije rečeno Jugoslavenska narodna armija (JNA) kao njezina operativna komponenta u 80-im je godinama težišno djelovala na preustroju oružanih snaga i planovima za izvanredne prilike. Preustroj je nakon dužeg lobiranja među stranačkim rukovodiocima (saveznim i republičkim) uspjela izvesti 1987. i prijeći na njega u tijeku 1988. godine.²³ S izvanrednim prilikama imala je manje uspjeha u odnosu na ono što je željela učiniti.

Nakon smrti vrhovnog zapovjednika Josipa Broza Tita, Armija²⁴ je vrlo brzo postala samostalan čimbenik, izvan dosega nadzora civilnih struktura. Procesu je znatnim dijelom pogodio sustav kolektivnog zapovijedanja oružanim snagama, koji nije bio u stanju ni približno zamijeniti autoritet koji je imao maršal Tito.²⁵ U Smjernicama iz prosinca 1982. skicirana je i uloga oružanih snaga u izvanrednim prilikama. Morale su “sačuvati kompaktnost i jedinstvo, spriječiti prodor neprijatelja u vlastite redove i, u suradnji s ostalim činiocima društvene samozaštite, osigurati jedinstven, organiziran i širok front borbe za eliminiranje izvanrednih prilika”. Odluku o njihovoj uporabi donosilo je Predsjedništvo SFRJ, na temelju svojih ovlaštenja utvrđenih Ustavom SFRJ i saveznim zakonom. Iznimno, u slučaju izbijanja širih pobuna, pojave rušilačkih demonstracija, terorističkih, odmetničkih i drugih oružanih grupa s kojima tijela sigurnosti nisu u stanju izići na kraj, komitet za ONO i DSZ republike, odnosno pokrajine, mogao je u skladu s odlukom Predsjedništva SFRJ o uporabi oružanih snaga “uz punu odgovornost za ocjenu nužnosti takve mjere, donijeti odluku o upotrebi pojedinih jedinica teritorijalne obrane”. O odluci komitet odmah izvještava Predsjedništvo SFRJ i dalje postupa po njegovim naredbama.²⁶ Iskustva s Kosova iz 1981. u smjernicama su više nego očita.

Iako je admiral Mamula dvojben svjedok, čini se da govori istinu u prikazu stanja nakon vojne intervencije JNA na Kosovu 1981. Problem kriznih stanja vodstvo Armije je prikazalo političkom vodstvu na Komandno-štabnoj ratnoj vježbi “Sloga-83” održanoj na području socijalističkih republika Crne Gore, Makedonije, Srbije i socijalističke autonomne pokrajine Kosovo. Za napadača, tj. “plavu” stranu, tema je bila “Uporaba koalicioni snaga Varšavskog ugovora radi destabiliziranja

²³ B. MAMULA, nav. dj., 59.-72.

²⁴ Pod Armija podrazumijevam njezin najuži vojni vrh, Savezni sekretarijat za narodnu obranu (SSNO) i Generalštab JNA, odnosno od 1987. godine Generalštab OS SFRJ.

²⁵ O kolektivnom vodstvu, kao vrhovnom zapovjedniku admiral Mamula piše kao o tridesetočlanom kreaturi, s kojom se poslije Titove smrti srela JNA i oružane snage. B. MAMULA, 2000., 14.

²⁶ SVA MORH: Predsjedništvo SFRJ, Predsjedništvo CK SKJ, DT Br. 423/1 od 15. 12. 1982., Smjernice za sprječavanje nastajanja i za eliminiranje izvanrednih prilika.

društveno-političkog sustava Jugoslavije i izvođenje strategijskog napada na njen jugoistočni dio”. Za “crvene” tema je bila “Funkcioniranje sustava ONO i DSZ u izvanrednim prilikama i obrana od oružane agresije na jugoistočnom dijelu Jugoslavije”.²⁷ Najznačajniji pokazatelj vježbe bio je zaključak o preglomaznosti i nedoraslosti ratnog sustava tijela društveno-političkih zajednica i društveno-političkih organizacija za učinkovito funkcioniranje u ratnim uvjetima, a dobrim dijelom i radu u izvanrednim prilikama.²⁸

U razradi Smjernica iz svibnja 1983. određen je i dio zadaća oružanih snaga.²⁹ No, doktrinarna razrada uporabe oružanih snaga u izvanrednim prilikama nije tako brzo definirana. U *Strategiji oružane borbe* iz 1983. izvanredne prilike se samo spominju kao jedna od zadaća oružanih sna-

²⁷ SVA MORH: SSNO, Kabinet saveznog sekretara, DT br. 1-27 od 14. 11. 1983., Komandantu 5. armije, Komandno-štabna ratna vežba “Sloga-83” (Osnovni podaci o vežbi); O motivima te vježbe admiral Mamula u svom viđenju raspada SFRJ kaže: “Odlučili smo otvoriti problem širih izvanrednih prilika u zemlji podudarno s vojnom intervencijom izvana. Locirali smo moguće okolnosti na jugoistočno vojšite (JIV), gdje su nedavna iskustva s Kosova mogla poslužiti kao model primjenjiv i na ostale dijelove zemlje, u kojima bi se mogli dogoditi slični nacionalni ili socijalni nemiri. U komandno-štabnu ratnu vježbu “Sloga ‘83” uključili smo federalno državno i partijsko rukovodstvo, rukovodstvo republika Srbije, Makedonije i Crne Gore i pokrajine Kosova kao neposredne sudionike, rukovodstva ostalih republika kao posrednike i sudački aparat. Komande i štabovi JNA i TO na JIV-u radili su po planovima za takvu ratnu varijantu, a Generalštab i Ministarstvo odbrane shodno svojim ulogama u štabu Vrhovne komande. Pripremljenim elaboratom za vježbu, osnovnom situacijom i presjecima po etapama rata uveli smo učesnike u ozbiljne probleme. Napadač je prešao granicu, probijao se napadnim klinovima u dubinu teritorije, vazдушnim desantima i masovnim udarima avijacije prekrrio veći dio jugoistočnog vojšita, a nacionalističke pobune izbile su u nekoliko rejona. Neki od učesnika, koji su imali šire ratno iskustvo kao Cvijetin Mijatović na primjer, shvatili su našu pravu namjeru i davali nam podršku. Drugi su nas upozoravali da ne odemo predaleko. Posebno kada se radilo o lociranju rejona pobune, proglašavanja vanrednog stanja i upotrebe oružanih snaga u likvidaciji žarišta. Samo su republike i pokrajine imale pravo davati ocjene bezbjednosti na svom području. Sve drugo bilo je uzurpacija njihovih ustavnih prava, a ukoliko to radi JNA i neposredna opasnost po ustavni poredak zemlje. Malo se tko zabrinuo zbog gubitka kontrole nad dijelom teritorije, problemima mobilizacije, manevra snagama i ratnim rezervama u nastalim uvjetima. Otvaralo se i pitanje dobro poznato Generalštabu - previše rezervi ljudstva, hrane, goriva i drugih materijalnih dobara u Vojvodini, Slavoniji i još nekim dijelovima zemlje, a premalo u Makedoniji, Crnoj Gori, južnoj Srbiji. U jednom času, kada su cestovne i željezničke komunikacije dolinam Morave i preko Kosova bile prekinute i Makedonija bila odsječena od centralnih dijelova zemlje, pred neizvjesnošću unutarnjih nemira i sukoba, prekinuli smo vježbu. Bilo bi previše da se odjednom sve provari, ali smo istakli dovoljno problema da možemo legalno raditi na unapređenju priprema u JNA, TO i odbrani zemlje u izvanrednim prilikama”. B. MAMULA, n. dj., 59.-60.

²⁸ SVA MORH: SSNO, Kabinet saveznog sekretara, DT br. 1-27 od 14. 11. 1983., Komandantu 5. armije, Komandno-štabna ratna vežba “Sloga-83” (Materijal za analizu).

²⁹ SVA MORH: Savezni sekretarijat za narodnu obranu, VP 1168, DT. Br. 583-1 od 22. 7. 1983., Komandi 9. armije, Smernice Predsedništva SFRJ o merama pripravnosti u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama.

ga SFRJ.³⁰ Više prostora dobile su u lipnju 1984. na seminaru o doktrini Kopnene vojske.³¹ Na temelju uporabe nekih postrojbi Kopnene vojske JNA na Kosovu 1981. godine, o tome je govorio zapovjednik 2. armije u čijem je sastavu bio Prištinski (52.) korpus. On je imao riječ na temu uvjeta i okolnosti u kojima može doći do uporabe KoV, osnovnih doktrinarnih stavova i načela uporabe oružanih snaga te oblika uporabe dijelova JNA (Kopnene vojske) u eliminiranju izvanrednih prilika. Posebno su istaknuti oblici uporabe dijelova Kopnene vojske, pojačano osiguranje državne granice, pojačano osiguranje vojnih objekata, demonstracija sile, blokada teritorija, gradova i drugih žarišta “kontrarevolucije”, uporaba kemijskih sredstava za privremeno osiguranje³², dovođenje postrojbi na teritorij zahvaćen izvanrednim prilikama.³³ Slično je ponovio u ime Prištinskog korpusa general-major Blagoje Adžić u strogo povjerljivom glasilu Generalštaba JNA, u članku namijenjenom cjelokupnom starijinskom kadru JNA.³⁴

Nakon donošenja strategije ONO i DSZ, Generalštab oružanih snaga SFRJ je regulirao rad oružanih snaga u izvanrednim prilikama.³⁵ Polazište je bila odredba o zadaći oružanih snaga u zaštiti ustavom SFRJ utvrđenog društvenog uređenja od “kontrarevolucionarnog delovanja snaga spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja”. Bila je to daljnja razrada već uobičajenih promišljanja i sukladnog djelovanja sa službenim tijelima unutarnjih poslova i društveno-političkih organizacija i zajednica. Zadaća oružanih snaga u izvanrednim prilikama bila je suradnja s tijelima unutarnjih poslova u obavještajno-izvidničkom radu prema susjednim zemljama radi praćenja djelatnosti njihovih oružanih snaga; pravovremeno otkrivanje stvaranja, lociranja i baza odmetničkih i drugih kontrarevolucionarnih

³⁰ *Strategija oružane borbe*, SSNO, Centar za strategijska istraživanja, 1983., 111.

³¹ *Doktrina Kopnene vojske Jugoslovenske narodne armije*, G(c) JNA, 1984., 3.

³² Kriterij za dodjeljivanje specijalnih kemijskih sredstava namijenjen za postrojbe koje se angažiraju u izvanrednim prilikama i za borbu protiv ubačenih diverzantsko-terorističkih i drugih naoružanih skupina donošćen je 1982. i 1988. godine. Na razini vojišta u pričuvi je trebalo biti 2000 komada ručnih specijalnih kemijskih bombi, 500 tromblonskih kemijskih dimnih bombi i 500 tromblonskih kemijskih eksplozivnih mina. Na razini korpusa Kopnene vojske u pričuvi je trebalo biti 1000 komada ručnih specijalnih kemijskih bombi, 100 tromblonskih kemijskih dimnih bombi i 100 tromblonskih kemijskih eksplozivnih mina. SVA MORH: *Kriterijum za dodeljivanje specijalnih hemijskih i inženjerskih sredstava jedinicama i ustanovama OS SFRJ namenjenih za eliminisanje vanrednih prilika*, SSNO, Generalštab OS SFRJ, 1988.

³³ Perica VUČETIĆ, “Oblici upotrebe delova kopnene vojske u eliminisanju vanrednih prilika u miru i neposrednoj ratnoj opasnosti”, *Doktrina Kopnene vojske Jugoslovenske narodne armije*, 1984., 129.-146.

³⁴ Blagoje ADŽIĆ, “Mesto, uloga i angažovanje oružanih snaga u sprječavanju nastajanja i u eliminisanju vanrednih prilika”, *Bilten Generalštaba JNA*, Beograd, 53/1986., 20.-33.

³⁵ *Priručnik za rad komandi, štabova i jedinica oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama*, SSNO, Generalštab OS SFRJ, 1988.

skupina u pojasu nadležnosti; osiguranje spremnosti postrojbi JNA i TO za borbu protiv odmetničkih i drugih konatrarolucionarnih skupina u pojasu nadležnosti; pojačavanje ideološko-političkog rada i informiranje cjelokupnog sastava oružanih snaga, posebno i postrojbama namijenjenim za uporabu u izvanrednim prilikama; onemogućavanje promidžbenog djelovanja iz susjednih zemalja; pojačano i dubinsko osiguranje državne granice radi onemogućavanja ubacivanja kopnenim i zračnim putem terorističkih i drugih naoružanih skupina na područje SFRJ; pojačano osiguranje vojnih objekata, posebno skladišta naoružanja i streljiva te ostalih objekata od važnih za obranu na teritoriju; uporaba dijela mirnodopskog sastava Armije u svrhu demonstracije sile; samostalno ili u suradnji s tijelima unutarnjih poslova, razbijanje naoružanih skupina u zemlji kao i onih ubačenih iz inozemstva; osiguranje borbene spremnosti transportnog zrakoplovstva i helikoptera radi brzog prevoženja pojedinih postrojbi JNA i drugih snaga tijela unutarnjih poslova; postizanje suradnje s tijelima društveno-političkih zajednica i društveno-političkih organizacija i tijelima unutarnjih poslova, posebno s komitetima za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu, radi praćenja i procjene stanja na teritoriju i poduzimanja odgovarajućih mjera.³⁶

Priručnik je obrađivao osnovne aspekte uporabe oružanih snaga, počevši od procjene stanja i planiranja postrojbi oružanih snaga u izvanrednim prilikama, njihovu borbenu spremnost za izvanredne prilike, uporabu u izvanrednim prilikama, vođenje i zapovijedanje, uporabu vatrenog oružja i suradnju s ostalim subjektima općenarodne obrane i društvene samozaštite.

Nosioci procjene i izrade Plana za izvanredne prilike bila su zapovjedništva strategijske (vojne oblasti i Vojnopomorska oblast) i operativne razine (korpusi, republički i pokrajinski štabovi TO). Procjena stanja obuhvaćala je procjenu vanjskog čimbenika³⁷ i političko-sigurnosno stanje u području nadležnosti. Procjena političko-sigurnosnog stanja rađena je po podacima lokalnih komiteta SKJ³⁸ i obuhvaćala je stanje na

³⁶ *Isto*, 7.-8.

³⁷ Kod vanjskog čimbenika rađena je procjena cjelokupnog ponašanja susjednih zemalja s posebnim naglaskom na djelatnost i moral njihovih oružanih snaga, obavještajnu i drugu subverzivnu djelatnost stranih obavještajnih službi, psihološko-promidžbeno djelovanje prema SFRJ, "neprijateljsku" emigraciju u tim zemljama i procjenu njihove djelatnosti prema SFRJ, razne oblike pritisaka na građane SFRJ na privremenom radu u inozemstvu i procjenu njihova utjecaja na odnose prema SFRJ, i ubacivanje diverzantskih i terorističkih skupina kopnom, morem i zračnim putem. *Isto*, 8.-9.

³⁸ Iz jednog od nadzora koji je napravila Operativna uprava Generalštaba OS SFRJ u 5. armiji u srpnju 1988. moguć je uvid u način izrade političko-sigurnosnih procjena. Zapovjedništvo Varaždinskog korpusa koristilo je podatke iz procjene Komiteta SKJ zajednice općina Varaždin i Bjelovar, a procjena je vršena zajedno s tijelima društveno-političkih zajednica i društveno-političkih organizacija, kao i zonskim štabovima TO Varaždin i Bjelovar. Zapovjedništvo obrane grada Zagreba koristilo je podatke iz procjene Gradskog komiteta SKJ i Predsjedništva CK SKH, kao i gradskog sekretarijata za unutarnje

teritoriju i u postrojbama.³⁹ Procjenom je trebalo doći do zaključaka o stupnju povoljnosti ili nepovoljnosti političko-sigurnosnog stanja u postrojbama, osnovnim političko-sigurnosnim problemima u čijem se rješavanju mogu angažirati postrojbe OS i na kojim razinama te na težištu otklanjanja političko-sigurnosnih problema u postrojbama i nositeljima izvršavanja zadaća. Plan za sprječavanje nastajanja i za eliminiranje izvanrednih prilika na strategijskoj i operativnoj razini sastojao se od:

- procjene političko-sigurnosnog stanja koju su radila tijela zapovjedništava JNA i štabovi TO na osnovi podataka dobivenih od Saveznog sekretarijata za narodnu obranu i tijela društveno-političkih zajednica i društveno-političkih organizacija te stanja u zapovjedništvima, štabovima, postrojbama i ustanovama oružanih snaga;

- zadataka zapovjedništava, štabova, postrojbi i ustanova;

- plana mjera pojačanog i dubinskog osiguranja granice;

- pregleda snaga i sredstava po vremenu spremnosti;

- pregleda objekata od važnosti za obranu zemlje i snaga za njihovo osiguranje;

- pregled područja nadležnosti na karti određenog mjerila, odnosno na planu grada;

- plan kontraobavještajnog osiguranja i sigurnosne zaštite osoba i objekata važnih za oružane snage i

- situacijskog dosjea.

Ažuriranje plana bila je stalna zadaća nositelja planova, a obavljala se po potrebi a obvezno jednom godišnje.⁴⁰

Borbena spremnost postrojbi za izvanredne prilike bila je stanje spremnosti i sposobnosti zapovjedništava, štabova i postrojbi u pojasu nadležnosti za izvršenje zadataka koji su se ticali sprječavanja nastajanja i za eliminiranje izvanrednih prilika. Bobrena spremnost bila je regulirana Direktivom o posebnim mjerama stalne i povišene borbene spremnosti OS SFRJ kroz posebne mjere stalne borbene spremnosti u mirnodopske JNA i posebne mjere povišene borbene spremnosti koje su poduzimane

poslove. SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, DT. Br. 1407-12 od 27. 7. 1988., Komandi 5. armije, Zabeleška.

³⁹ Procjenom političko-sigurnosnog stanja na teritoriju analizirano je djelovanje “unutarnjeg neprijatelja” prema oružanim snagama i napad na koncepciju općenarodne obrane i društvene samozaštite i oružane snage. Procjena stanja u postrojbama bila je osnova za zaključke o utjecaju vanjskog čibenika i političko-sigurnosnog stanja na teritoriju na stanje u postrojbama, težišne oblike djelovanja unutarnjeg neprijatelja u postrojbama i ustanovama oružanih snaga, moralno-političko stanje u postrojbama i stanje samozaštite i sigurnosti. *Priručnik za rad komandi, štabova i jedinica oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama*, 8.-9.

⁴⁰ *Isto*, 9.-10.

u uvjetima zaoštrenog vojno-političkog stanja u neposrednom okruženju SFRJ i nastajanju izvanrednih prilika u zemlji.⁴¹

Uporabu oružanih snaga u svrhu eliminiranja izvanrednih prilika donosilo je Predsjedništvo SFRJ sukladno ovlaštenjima koje je imalo po Ustavu SFRJ “vodeći računa o tome da obim i način upotrebe oružanih snaga budu u skladu sa potrebama konkretne situacije”. Za izvršenje odluke Predsjedništva SFRJ, savezni sekretar za narodnu obranu angažira postrojbe oružanih snaga koje u određenoj situaciji mogu najučinkovitije djelovati i brzo postići cilj. Tu se u prvom redu radilo o pojačanom i dubinskom osiguranju državne granice, pojačanom osiguranju vojnih objekata i pripremi za obranu objekata od važnosti⁴² za obranu zemlje u području nadležnosti i demonstracijom sile. Demonstracija sile imala je cilj ostavljanje dojma na vanjske i “unutarnjeg neprijatelja” o snazi, učinkovitosti JNA i “odlučnosti da brani ustavni poredak”. Za izvršenje tih zadaća predviđana je uporaba svih grana i rodova, s tim da je držano da su za to najpogodnije oklopno-mehanizirane postrojbe, motorizirane postrojbe, izvidničke postrojbe, postrojbe veze i samohodnog topništva te avijacijske i helikopterske postrojbe. “Demonstracija sile je organizovan pokret vojne kolone u jednom ili više pravaca (jedinica može da kruži i da dolazi uvek iz drugog pravca)”. Najmanjom postrojbom za demonstraciju sile držan je oklopno-mehanizirani ili motorizirani bataljun, a po potrebi (ovisno od stanja i masovnosti) predviđeno je i angažiranje i postrojbi do brigade (oklopne, mehanizirane i motorizirane). “Najbolje je pokrete uskladiti sa upotrebom aviona i helikoptera u niskom letu”.⁴³

Vođenje i zapovijedanje oružanim snagama za eliminiranje izvanrednih prilika vršio je savezni sekretar za narodnu obranu na temelju ovlaštenja Predsjedništva SFRJ. Izravno je tu zadaća obavljao Generalštab oružanih snaga (s timom za vođenje i zapovijedanje u izvanrednim prilikama) preko zapovjedništava strategijske i operativne razine, s tim da je predviđano da se u pojedinim konkretnim situacijama iz sastava tima Generalštaba ustroji istaknuta zapovjedna skupina.⁴⁴

Uporabu vatrenog oružja naređivao je savezni sekretar za narodnu obranu na temelju odluke Predsjedništva SFRJ o uporabi oružanih snaga u konkretnim izvanrednim prilikama. Oružje se moglo uporabiti uako se

⁴¹ U sklopu posebnih mjera povišene borbene spremnosti OS bilo je predviđano nastanjanje demobilizacije i mobilizacije postrojbi i ustanova OS u cjelini ili njihovih dijelova i operativni razvoj sukladno planovima uporabe. *Isto*, 10.-11.

⁴² Pojačanim osiguranjem vojnih objekata osiguravala se njihova zaštita od napada, uništenja i oštećenja, odnosno otkrivanje tajnih podataka. Za pojačano osiguranje vojnih objekata predviđano je angažiranje većeg broja ljudi za fizičko osiguranje (straže), dežurne ili druge postrojbe za intervenciju u slučaju ugroženog objekta, uključivanje struje u žičanu ogradu, postavljanje minskih polja oko objekata te druge mjere po zahtjevu konkretnog stanja i značajki objekata. *Isto*, 12.

⁴³ *Isto*, 11.-13.

⁴⁴ *Isto*, 13.

nije mogla drukčije izbjeći zaštita života ljudi koji se osiguravaju, odbijanje napada ili otklanjanje izravne opasnosti od napada na osiguravani objekt te odbijanja napada kojim se izravno ugrožava život vojnih lica na vojnoj službi. Oružje se moglo uporabiti samo po naredbi starješine koji zapovijeda postrojbom na izvršenju zadaće, s tim da je vojno lice moralo postupiti po odredbama stražarske službe iz Pravila službe oružanih snaga. Iznimka je bio otvoreni napad vatrenim oružjem na postrojbu-ustanovu od protivnika, za što se vatreno oružje moglo uporabiti bez upozorenja.⁴⁵ Priručnik je 1. ožujka 1989. dopunjen, odnosno izmijenjen u dijelu o uporabi oružja.⁴⁶

Mjera kojom je JNA željela žurno i učinkovito odgovoriti na izvanredne prilike bio je ustroj gotovih bataljuna. Njihovo postojanje nije dovedeno u pitanje jer su prikazani kao mjera za sprječavanje strategijskog iznenađenja.⁴⁷ U razdoblju od 1986. do 1990. gotovi bataljuni su bili udarna snaga JNA bez obzira na probleme koje su imali zbog neadekvatnosti ročnog sastava s kojim su popunjavani.⁴⁸ Uz njih postojalo je 19 bataljuna vojne policije koji su u 80-im brojno ojačani, bolje naoružani i opremljeni, sa sličnim zadaćama.⁴⁹ Gotovih bataljuna bilo je 15, od čega

⁴⁵ Isto, 14.-15.

⁴⁶ "Oružje se može upotrebiti samo po naređenju starešine koji neposredno rukovodi jedinicom u izvršenju zadatka. Pre upotrebe oružja vojno lice mora uputiti upozorenje: kada je na straži - prema odredbama stražarske službe (PS OS, t. 377) i u drugim prilikama, sem otvorenog napada vatrenim oružjem na jedinicu - ustanovu od strane odmetničkih, terorističkih, diverzantskih i drugih neprijateljskih grupa, kada se vatreno oružje upotrebljava bez upozorenja (PS OS, t. 407)". SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, SP Br. 1378-3/88 od 1. 3. 1989., Komanda 5. VO, Odluka o izmeni Priručnika.

⁴⁷ U JNA su gotovi bataljuni bili popunjeni po ratnom ustroju i zahtjevom vrhunske izobrazbe. Gotovi bataljuni su odraz postojanja gotovih snaga u susjednim blokovskim zemljama, koje su bez dodatne mobilizacije bile u stanju izvesti strategijsku ofenzivu. Branko MAMULA, *Savremeni svijet i naša odbrana*, VIZ, Beograd 1985., 154.-155.

⁴⁸ Admiral Mamula ne govori istinu kad tvrdi da su bili vrhunski pripravnici i izobraženi. B. MAMULA, n. dj. 61.; Zbog visokih zahtjeva koji su postavljeni za takav tip postrojbi, narušavana je popuna drugih postrojbi, što se nepovoljno odražavalo na borbenu spremnost JNA. Ročna vojska s jednogodišnjim vojnim rokom očito nije bila adekvatna za ustroj takvog tipa zahtjevnih snaga. SVA MORH: SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, DT Br. 2535-1 od 12. 12. 1988., Komandi 5. armije, Zaključci i zadaci sa saveivanja o posebnim merama stalne borbene gotovosti.

⁴⁹ B. MAMULA, n. dj. 61.; Obveze vojne policije u izvanrednim prilikama definirane su 1985. novim pravilom službe, točkom 23. po kojoj je imala zadaće: pojačanog osiguranja i obrane zapovjedništava, ustanova i stožera oružanih snaga, vojnih objekata, područja i pravaca, i drugih zadaća predviđenih planovima i naredbama za izvanredne prilike; vođenja borbe i savlađivanja otpora naoružanih osoba koja su napala vojne objekte ili vojna prijevozna sredstva; oslobađanje toaca iz vojnih objekata i vojnih prijevoznih sredstava, u skladu s naredbom zapovjednika armije ili višeg starješine; učešće u uspostavi u većoj mjeri narušenog reda u vojnim objektima; po potrebi i po odobrenju saveznog sekretara za narodnu obranu, pružanje pomoći tijelima unutarnjih poslova u uspostavi reda i mira na javnim mjestima. *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, SSNO, Uprava bezbednosti, 1985., 19.-20.

osam motoriziranih, tri oklopna, dva mehanizirana, i po jedan pješački i padobranski bataljun.⁵⁰ Držani su stalno u propisanom stupnju borbene spremnosti.⁵¹ Sustav gotovih bataljuna zadržan je do početka rata u Hrvatskoj. Od kraja 1988. godine službeno je promovirano stajalište da se za provedbu posebnih mjera stalne borbene spremnosti i za izvanredne prilike angažiraju isključivo postojeće "A" postrojbe, kao "brzo pokretne snage JNA koje se mogu upotrebiti na celom ratištu za sprječavanje spoljne, a eventualno i unutrašnje, opasnosti". U njima se morala imati 100% popuna ustrojbenog kadra (starješina i vojnika).⁵²

Za zadaće u izvanrednim prilikama postrojbe i ustanove JNA upotrebljavale bi se samo iznimno i kao posljednje snage općenarodne obrane i društvene samozaštite. U strategiji općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ rečeno je da su to "stanja u kojima kontrarevolucionarni napadi, s obzirom na njihove razmere i snage koje bi ih vodile, dovode u pitanje opstanak ustavnog poretka i društveno-političkog sistema". Izravna uporaba oružanih snaga za izvanredne prilike trebala se planirati uvijek u svezi s uporabom prema vani.⁵³

⁵⁰ SVA MORH: SSNO, Uprava za planiranje razvoja i finansije, I, Projekcija razvoja Jugoslovenske narodne armije u periodu od 1986. do 1990. godine, 1985., 25, Prilog br. 1. U 1. armiji gotovi bataljuni bili su u 1. proleterskom gardijskom mehaniziranom puku (Beograd) i 3. proleterskom gardijskom mehaniziranom puku (Požarevac); u 2. armiji u 15. motoriziranoj brigadi (Priština) i u 211. oklopnoj brigadi (Niš); u 3. armiji u 87. motoriziranoj brigadi (Tetovo); u 5. armiji u 140. motoriziranoj brigadi (Zagreb) i 31. oklopnoj brigadi (Dugo Selo); u 7. armiji u 49. motoriziranom puku (Sarajevo) i 12. proleterskoj mehaniziranoj brigadi (Osijek); u 9. armiji motorizirani u 228. motoriziranoj brigadi (Postojna), a u 2. korpusu u 5. proleterskoj pješačkoj brigadi (Titograd). U Vojnopomorskoj oblasti dva gotova bataljuna bila su u 11. i 139. brigadi mornaričkog pješništva ((c)ibenik i Pula), dok je u RZ i PZO gotovi bataljun (četnog sastava) bio iz 63. padobranske brigade (Niš).

⁵¹ SVA MORH: SSNO, G(c) JNA, I uprava, DT. Br. 1781-1 od 29. 10. 1986., Komandi 5. armije, Zaključci i zadaci;

⁵² SVA MORH: SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, DT Br. 2535-1 od 12. 12. 1988., Komandi 5. armije, Zaključci i zadaci sa savetovanja o posebnim merama stalne borbene gotovosti; Postrojbe "A" klasifikacije imale su od 60 do 100%, "B" od 15 do 60% i "R" do 15% popunjenosti po ratnom ustroju postrojbi. Postrojbe "A" klasifikacije su imale kadrovsku osnovu od vojnika na redovnom služenju vojnog roka. Po jugoslovenskoj vojnoj doktrini takve su postrojbe vrlo brzo postizale ratnu formaciju i bile spremne za vrlo brzu uporabu. Na samom kraju 1989. usvojen je stav da brigade "A" klasifikacije imaju najmanje 4 bataljuna (divizijuna), a rodovske brigade 3 divizijuna (bataljuna) "A" klasifikacije. Brigade "B" klasifikacije 2 ili 3 bataljuna (divizijuna), a rodovske brigade 2 i izuzetno jedan divizijun (bataljun) "A" klasifikacije, dok su brigade "R" klasifikacije trebali imati samo minimum potrebnih vojnika za održavanje. Svi bataljuni (divizijuni) "A" klasifikacije u sastavu brigada (pukova) trebali su imati 100% popunu ljudstva po mirnodopskom ustroju. SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, DT br. 1487-42 od 13. 10. 1989., Komandi 5. vojne oblasti, Stavovi po predlozima i zahtevima komandi vojnih oblasti i RV i PVO za dalje planiranje dogradnje JNA u miru i ratu u periodu od 1990 do 1995. godine.

⁵³ SVA MORH: SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, DT Br. 2535-1 od 12. 12. 1988., Komandi 5. armije, Zaključci i zadaci sa savetovanja o posebnim merama stalne borbene gotovosti.

Važnost izvanrednih prilika za vojni vrh razvidna je i na teorijsko-praktičnom radu kroz sustav ispitnih tema za čin general-majora. Na tu su temu tako čin general-majora dobili Tomislav Perunčić⁵⁴, Dragotin Ožbolt⁵⁵, Vladimir Vuković⁵⁶, Andrija Biorčević⁵⁷ i Ismet Krasnići.⁵⁸

(c)ifra za aktiviranje planova mjera i djelatnosti na sprječavanju i eliminiranju izvanrednih prilika imala je do 20. veljače 1985. ime "PELISTER", kada je zamijenjena šifrom "RADAN". Pod tim imenom korištena je u saveznim, republičkim i pokrajinskim tijelima i oružanim snagama. Predsjedništva republika i autonomnih pokrajina utvrđivala su šifre pod kojima su vođeni planovi mjera i djelatnosti za izvanredne prilike u drugim tijelima republike i pokrajine.⁵⁹

Smjernice Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva SFRJ za sprječavanje i uklanjanje izvanrednih prilika (DT br. 423/1 od 15. prosinca 1982. i Direktiva saveznog sekretara za narodnu obranu o posebnim mjerama stalne i povišene borbene spremnosti OS SFRJ od 5. prosinca 1983. bila je temelj za osnovni plan sukladnog djelovanja između Zapovjedništva 5. armije i Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH o poduzimanju mjera i postupaka za sprječavanje nastajanja i za uklanjanje izvanrednih prilika. Plan je utvrđen 20. veljače 1985. i po potrebi je mogao biti dopunjen "na osnovu elemenata procene nastale situacije". Po njemu je usuglašeno pružanje pomoći Zapovjedništva 5. armije organima SUP-a SRH u području nadležnosti 5. armije, a na temelju odluke saveznog sekretara za narodnu obranu. JNA je pružala traženu pomoć u cilju:

- blokiranja i uništenja ubačenih diverzantsko-terorističkih skupina u području nadležnosti 5. armije;

⁵⁴ Tomislav PERUNČIĆ, "Aktivnost organizacije SKJ u JNA u složenim društveno-ekonomskim uslovima i u vanrednim prilikama u zemlji", *Bilten specijalne dokumentacije*, God. VI (1985) br. 1, Januar 1985., 62-68.

⁵⁵ Dragotin OŽBOLT, "Oružane snage u sprječavanju nastajanja i eliminisanju vanrednih prilika", *Bilten specijalne dokumentacije*, God. VIII (1987) br. 1, Januar 1987., 33.-36.

⁵⁶ Vladimir VUKOVIĆ, "Stalna i povišena borbena gotovost i eksteritorijalna mobilizacija korpusa KoV u uslovima nastajanja i jače eskalacije vanrednih prilika i iznenadne agresije", *Bilten specijalne dokumentacije*, God. XI (1990) br. 1, Jun 1990., 87.-90.

⁵⁷ Andrija BIORČEVIĆ, "Problemi dovođenja i manevri gotovih snaga na vojištu pri eliminisanju posledica vanrednih prilika", *Bilten specijalne dokumentacije*, God. XII (1991) br. 1, Jun 1991., 15.-17.

⁵⁸ Ismet KRASNIĆI, "Konsolidacija i angažovanje TO nakon jače eskalacije vanrednih prilika na delu teritorije SFR Jugoslavije", *Bilten specijalne dokumentacije*, God. XII (1991) br. 1, Jun 1991., 29.-31.

⁵⁹ SVA MORH: SSNO, Generalštab JNA, I uprava, DT. br. 258-2 od 14. 2. 1985., Komandantu 5. armije.; (c)ifru "Radan" koristili su (najranije od 1. ožujka 1989.) i republička tijela SR Slovenije i Hrvatske, dok su za niže razine (pokrajine i općine) od strane tijela socijalističkih republika određene druge šifre. SVA MORH: Komanda 5. VO, DT Br. 21-1 od 1. 3. 1989., Komandi ..., Regulisanje naziva planova.

- sprječavanju i razbijanju masovnih demonstracija usmjerenih ili poticanih od vanjskog ili unutarnjeg neprijatelja na prevratničku ili rušilačku djelatnost;

- sprječavanja subverzivnih i drugih neprijateljskih akcija usred masovnih društveno-političkih manifestacija, javnih priredbi i skupova;

- drugih stanja kada to procjene opravdavaju.

Osnovne snage 5. armije za sukladno djelovanje s postrojbama tijela unutarnjih poslova bile su mirnodopske postrojbe vojne policije, izvidničke i inženjerijske postrojbe. Po potrebi mogle su biti uporabljene i druge postrojbe koje su “određene naređenjem o merama stalne i povišene borbene gotovosti”.

Po zahtjevu Republičkog sekretarijata za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske Zapovjedništvo 5. armije je stavilo na raspolaganje četiri oklopna prevoznjaka s vozačima i ciljničarima iz 284. bataljuna vojne policije. Njihova uporaba trebala je ponajprije biti u funkciji vizualne nazočnosti i provedbe mjera nadzora, zabrane i ograničenja kretanja “prema našim i stranim građanima”. Načelno je trebalo izbjeći uporabu snaga 5. armije za pretres stambenih objekata i primjenu represivnih mjera te je takvu uporabu trebalo svesti na ispomoć tijelima unutarnjih poslova kao stručnim nositeljima izvršenja tih mjera i postupaka. Prilikom uporabe snaga 5. armije izravno zapovijedanje su vršile starije postrojbe, dok su se snage 284. bataljuna Vojne policije isključivo mogle uporabiti kao dio milicije, što znači u odorama milicije i s oklopnim prevoznjacima sa standardnim oznakama milicije. Da bi sukladno djelovanje bilo učinkovitije predviđena je međusobna razmjena informacija, povremeni dogovori, zajedničko stručno osposobljavanje, provjera i usavršavanje (dograđivanje) sustava vođenja i zapovijedanja. Nakon stupanja na snagu plana Zapovjedništvo 5. armije i Republički sekretarijat unutarnjih poslova SRH trebali su usuglasiti pojedine dokumente planova za sprječavanje nastajanja i za uklanjanje izvanrednih prilika, a “prioritetno onih koji se odnose na dodelu O(klopnih)T(ransporter) za potrebe O(rgana) U(nutarnjih) P(oslova), pojačano osiguranje državne granice i objekata od posebnog značaja za odbranu zemlje, te međusobno informiranje i ostvarivanje veza u izvanrednim prilikama”.⁶⁰ Plan je vrijedio do svibnja 1990. kada ga je Zapovjedništvo 5. vojne oblasti povuklo. Povučena je i Plan pojačanog osiguranja granice, snaga i sredstava koje se angažiraju po vremenu trajanja i načinu osiguranja.⁶¹

⁶⁰ SVA MORH: Komanda V. armije, DT Br. 5-1 od 20. 2. 1985., Osnovni plan sadejstva.

⁶¹ SVA MORH: SRH, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove, Br. 511-01-54-DT-42/1-90 od 16. 5. 1990., Komandi 5. vojne oblasti.

III.

Nakon što je Predsjedništvo SFRJ 27. veljače 1989. uvelo izvanredno stanje na teritoriju SAP Kosova i mjere na uklanjanju uzročnika⁶², uporaobljene su snage JNA iz sastava Prištinskog korpusa i dovedenog pojačanja. Pojačanja su bili gotovi bataljuni motoriziranih brigada iz Kumanova, Sarajeva i Zagreba, mehanizirani iz proleterske gardijske divizije iz Beograda, oklopni iz oklopne brigade iz Kraljeva, kao i mirnodopski sastav oklopne brigade iz Niša. Plan njihove uporabe nosio je šifru "Golija" a obuhvaćao je zadatke: pojačano i dubinsko osiguranje državne granice prema NSR Albaniji; pojačano osiguranje vojnih objekata; održavanje izobrazbe i demonstraciju sile; nadzor teritorija i logističko osiguranje Združenog odreda milicije Saveznog sekretarijata unutarnjih poslova. Postrojbe su raspoređivane i koncentrirane na način da je u svakoj općini bila postrojba ranga čete ili bataljuna.

Djelovanje JNA na Kosovu bilo je uspješno i o iskustvima je Generalštab oružanih snaga upoznao zapovjedništva vojnih oblasti, odnosno Vojno-pomorske oblasti te Ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane. Ocijenjeno je da su demonstracijom sile realizirani ciljevi preventivnog djelovanja, odvrćanja kontrarevolucionarnih snaga od realiziranja svojih ciljeva, olakšana zadaća tijelima sigurnosti i postrojbama milicije na onemogućavanju rušilačkih demonstracija, neposredno osiguranje sigurnosti radnih ljudi i građana te funkcioniranje društveno-političkog sustava u Pokrajini. Nositelji demonstracije bili su oklopno-mehanizirani sastavi jačine voda do bataljuna i postrojbe vojne policije u sukladnom djelovanju s postrojbama zrakoplovstva. Sila je demonstrirana "nakon svestrane procene situacije i sinhronizovana sa štabom Združenog odreda milicije SSUP-a. Konkretni planovi demonstracije sile rađeni su svakodnevno". Posebno je učinkovito djelovanje JNA bilo za vrijeme demonstracija u Uroševcu, Podujevu, Suvoj Reci, Dečanima, Peći i Prištini. Smirivanjem demonstracija smanjen je intenzitet i broj postrojbi JNA za demonstraciju sile. Na smanjenje su utjecali i materijalno-financijski troškovi, naprezanje ljudstva i tehnike. O razmjeru troškova govori podatak o 13.129 utrošenih moto-sati i 189.300 prijeđenih kilometara borbena vozila, 1.064.144 prijeđena kilometra i 5.594 utrošena moto-sata kod neborbenih vozila i 1.100 avionskih i helikopterskih polijetanja u razdoblju od 27. veljače do 1. svibnja 1989. godine. Zbog toga je bila nužna promjena načina uporabe postrojbi i metoda izvršenja zadaća, kako bi se smanjili troškovi, umor ljudstva i opterećenje tehnike.⁶³

Prilikom uvođenja izvanrednog stanja na području SAP Kosova poduzete su mjere povećane borbene spremnosti "sa ciljem da OS pripremljene dočekaju dalje pogoršanje situacije, koja se očekuje, i obezbede po-

⁶² SVA MORH: Komanda 5. VO, Str. pov. br. 16-3 od 28. 2. 1989.

⁶³ SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, DT Br. 46-1 od 19. 5. 1989., Komandi 5. VO, Analiza.

voljni uslovi za izvršenje njene ustavne uloge”. Poduzete su mjere iz Direktive o posebnim mjerama stalne borbene spremnosti. U strategijskim skupinama i sektorima SSNO ojačani su i stavljani u rad službujući timovi tijela sigurnosti. Postrojbe vojne policije JNA pripremljene su za brzo pokretanje prema “ugroženim prostorima i objektima”. Cjelokupni rad zapovjedništava trebao se prilagoditi postojećim uvjetima, “koji su približni ratu”, eliminirati suvišnu administraciju, a kao osnovna metoda rada tražen je osobni konatakt.⁶⁴ Pojačano osiguranje vojnih objekata i držanje u pripravnosti dežurnih postrojbi za intervenciju po planu za izvanredne prilike provedeno je i u vrijeme održavanja 600-godišnjice Kossoske bitke, u razdoblju od 26. do 29. lipnja 1989.⁶⁵

IV.

Poraz komunista u socijalističkim republikama Sloveniji i Hrvatskoj u proljeće 1990. na prvim višestranačkim izborima u SFRJ od najužeg vojnog vrha SFRJ primljen je kao vjesnik dubokih promjena koje će nepovratno izmijeniti odnos snaga i desetljećima građen jednostranački sustav. Te promjene oni nisu mogli a ni željeli dočekati mirno, kao što se moglo od njih očekivati, s obzirom na stajalište da je jedna od njihovih zadaća i zaštita socijalističkog sustava.⁶⁶ Promjenama u sustavu nadzora i zapovijedanja oružanih snaga po planu “Jedinstvo” oružane snage SFRJ su 1988. od dvije ravnopravne komponente (JNA i TO) pretvorene u snage u kojima je narušen balans između operativne (JNA) i teritorijalne komponente (TO) u korist operativne komponente. Unatoč intenzivnim naporima vodstva socijalističkih republika nisu isključena iz sustava ocjenjivanja i proglašavanja izvanrednih prilika.⁶⁷

S rastućom krizom u Jugoslaviji, rastao je i značaj izvanrednih prilika, koje su se pokazale kao moguće sredstvo prevlasti pojedinih suprotstavljenih političkih elita u SFRJ, s različitim pogledom na budućnost države i svoj položaj u njoj. Od druge polovine 80-ih to je bila Srbija, Slovenija i osamostaljena Jugoslavenska narodna armija. Upravo je relacija Slovenija-JNA⁶⁸ posebno značajna do sredine 1990. kada se u “igru” uključuje i Hrvatska.

⁶⁴ SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, DT Br. 729-105/86 od 1. 3. 1989., Komandi 5. VO, Naređenje o povećanim mjerama b/g OS.

⁶⁵ SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, DT Br. 112-2 od 18. 6. 1989., Komandi 5. VO, Naređenje.

⁶⁶ O ponašanju najužeg vrha Armije pred izbore u Hrvatskoj i Sloveniji Borisav JOVIĆ, *Posljedni dani SFRJ*, 2. izdanje, Beograd 1996., 91.-94., 116.-120., 132.-144.

⁶⁷ Raif DIZDAREVIĆ, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije*, Svjetlost, Sarajevo 2000., 401.-405., 409.-410.

⁶⁸ SVA MORH: SSNO, Politička uprava, Pov. br. 9-5 od 22. 2. 1988., Informacija o društveno neprihvatljivom tretmanu JNA i koncepcije ONO u pojedinim sredstvima javnog informisanja, s posebnim osvrtom na tretman Armije i odbrane u “Mladini”, “Katedri”, “Tribini” i “Novoj reviji”.

Jedna od točki na kojoj je omladinski tisak u Sloveniji napadao JNA bila je optužba za pokušaj uvođenja izvanrednog stanja, što je značajka 1988. i 1989. godine. Slovenija je jedina republika koja je stavila do znanja da je shvatila da je Armija preustrojem revidirala i službenu koncepciju općenarodne obrane i društvene samozaštite.⁶⁹ Njezine optužbe na račun Armije za pokušaj objašnjenja pojma izvanredne prilike pratio je snažni populistički pokret u široj Srbiji i Crnoj Gori, poznat kao antibirokratska revolucija, a Armija ga nije doživljavala kao sigurnosni problem.⁷⁰ U Crnoj Gori se u listopadu 1988. pojavio nakratko i pojam “hitne mjere” koji je bio nepoznat u doktrinarnoj praksi i teoriji i predstavljao je “neku vrstu surogata” izvanrednih prilika.⁷¹ Za Armiju je to bio povod za pokušaja izmjene sustava djelovanja u izvanrednim prilikama, odnosno organiziranje drukčijeg djelovanja Predsjedništva SFRJ u takvim okolnostima. Bio je to prijedlog za centralizirano upravljanje zemljom, u kojem se Armija prikazivala kao sigurnosna poluga i oružani čuvar rastočenog jednostranačja. Nastojanja nisu urodila plodom.⁷² Ne treba zaboraviti da je u to vrijeme Srbija (Slobodan Milošević) stavila pod nadzor Crnu Goru i obje socijalističke autonomne pokrajine te je na saveznoj razini imala četiri sigurna glasa, što je bilo 50 posto u općem odnosu snaga. U tom se kontekstu nastojanje Armije mora posebno razmatrati. Značajan prilog pokušaju bila je knjiga o problematici izvanrednih prilika čiji su autori (umirovljeni pukovnici) bili u vojnim krugovima poznati teoretičari koncepcije općenarodnog i obrambenog rata koji su blagonaklono gledali na antibirokratsku revoluciju u Srbiji i rušenje političkih rukovodstava Crne Gore, Vojvodine i Kosova.⁷³ Knjiga je bila otvorenog karaktera, to jest bila je namijenjena širem čitateljstvu, što je u odnosu na praksu JNA bio veliki presedan jer se radilo o problematici razine strogo povjerljivo i državna tajna. Bila je očito namijenjena populaciji koja se doživljavala jugoslavenskom, nasuprot rastućem nacionalnom raslojavanju. Bilo je to stajalište, ili preciznije, privid koji je sama o sebi nudila Armija u 80-im godinama. Uostalom, jugoslavenstvo je predstavljano zaštitnim znakom, pod kojim su provedene promjene u obrambenoj politici, na štetu republika i pokrajina. S njom je skrenuta pažnja da je “u najviše slučajeva teže doneti odluku o proglašavanju vanrednih prilika nego odluku o proglašenju ratnog stanja”, i da je neodrživo polazište o sprezi unutarnjeg i vanjskog neprijatelja kao glavnog uzroka iz-

⁶⁹ SVA MORH: Komanda 9. armije od 9. 11. 1988., Ocena stanja borbene gotovosti i realizaciji plana “Jedinstvo”; Boško TODOROVIĆ / Dušan VILIĆ, *Izdaja i odbrana Jugoslavije*, Privredapublik, Beograd 1990., 72.-74.

⁷⁰ Boško TODOROVIĆ / Dušan VILIĆ, *Vanredne prilike*, Privredapublik, Beograd 1989., 16, 222.-224., 228.; R. DIZDAREVIĆ, n. dj., 407.

⁷¹ B. TODOROVIĆ / D. VILIĆ, *Vanredne prilike*, 16.

⁷² O nastojanjima vojnog vrha za revidiranje uloge Predsjedništva SFRJ u izvanrednim prilikama R. DIZDAREVIĆ, 2000., 401.-405., 409.-410.

⁷³ B. TODOROVIĆ / D. VILIĆ, *Vanredne prilike*, 16., 222.-224., 228.

vanrednih prilika.⁷⁴ Osnova za dokazivanje bila je analiza unutarnjih i vanjskih kriznih stanja kroz koja je prošla Jugoslavija, počevši od pobune na Kosovu zimi 1944./45. do nemira na Kosovu 1981.⁷⁵ Zaključeno je da “unutarnji neprijatelj” ne može ugroziti sustav, ako je on stabilan, a da ugroza izvana u načelu dovodi do homogenizacije i smanjenja unutarnjih antagonizama.⁷⁶ S tom je knjigom učinjena i razrada pretpovijesti izvanrednih prilika, što je očito bio način prikazivanja kontinuiteta s ugrozom sigurnosti tog tipa, ali i dokaz da su redovno bile izazvane djelovanjem “unutarnjeg neprijatelja”.

Iskustva iz uporabe oružanih snaga u izvanrednim prilikama “veoma je osjetljivo pitanje i svako njihovo nepromišljeno angažovanje može imati dalekosežne i štetne posledice, prvenstveno političke prirode”, zaključeno je u studiji o izvanrednim prilikama Instituta za strategijska istraživanja iz 1990. Izražena je sumnja u potporu dijela republičkih, odnosno pokrajinskih rukovodstava “pogotovo onih kojom, zbog njihovih separatističkih ili drugih ciljeva i interesa, ne odgovara eliminisanje takvih prilika i otklanjanje njihovih uzroka”. Zbog toga je branjeno stajalište o isključivom pravu Predsjedništva SFRJ na utvrđivanju postojanja izvanrednih prilika i uvođenju izvanrednog stanja. Događaji na Kosovu bili su dobar povod za osporavanje uloge Teritorijalne obrane zbog pristajanja velikog broja pripadnika uz albanski nacionalizam. Slično se, po procjeni može dogoditi i na nekom drugom dijelu SFRJ. Postojala je opasnost i da dio pripadnika JNA otkáže poslušnost, što se trebalo onemogućiti temeljitim poznavanjem stanja u postrojbama. Armija sa zadaćom tog tipa trebala je ponajprije djelovati preventivno, u cilju odvrćanja, a represija se trebala koristiti isključivo u mjeri neophodnoj za zaštitu integriteta i ustavnog poretka SFRJ.⁷⁷

Pred samu primopredaju vlasti Hrvatskoj demokratskoj zajednici od komunista u SR Hrvatskoj, Armija je učinila dva koraka koji se bez problematike izvanrednih prilika ne mogu jasno interpretirati. Prvo je razoružanje Teritorijalnih obrana Hrvatske i dijelom Slovenije. Druga je bila stvaranje Zagrebačkog korpusa u funkciji pacifikacije grada na osnovi

⁷⁴ *Isto*, 11.

⁷⁵ Krizna stanja su po tomE bila: balistička kontrarevolucija na Kosovu 1944./45., krizna stanja oko Trsta 1945. i 1953., uništenje četničkih i ostalih naoružanih skupina, sukob s Informbiroom, pobuna seljaka u Cazinskoj krajini, demonstracije na Kosovu 1968., studentske demonstracije 1968., “cestna afera” u Sloveniji 1969., “masovni pokret” u SR Hrvatskoj, ubacivanje skupine “Feniks” u BiH i Hrvatsku 1972. i pobuna na Kosovu 1981. *Isto*, 40.-72.; Osim “cestne afere”, uz dodatak secesionističke pobune na Kosovu 1989., sve je ponovljeno i u studiji iz 1990. *Upotreba oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama*, 53.-83.; Koliko mi je poznato “preteče” izvanrednih prilika prvi put su spomenute u *Doktrini Kopnene vojske Jugoslovenske narodne armije*, 131.-132. (Strogo povjerljiv materijal).

⁷⁶B. TODOROVIĆ / D. VILIĆ, *Vanredne prilike*, 11.

⁷⁷ *Upotreba oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama*, 84.-86.

iskustava Prištinskog korpusa iz 80-ih godina.⁷⁸ To je bilo političko djelovanje Armije na području obrambene politike, i svojevrsna najava objave rata. Stvarna objava rata dogodit će se uskoro, 17. kolovoza 1990. onemogućavanjem rada specijalnoj postrojbi Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. A zaokret u odnosu prema Ministarstvu unutarnjih poslova Hrvatske Armija je pokazala također u svibnju 1990. neposredno prije smjene vlasti, povlačenjem plana sukladnog djelovanja u izvanrednim prilikama s milicijom SRH.⁷⁹ Očito je takvo djelovanje Armije imalo krajnji cilj utvrđivanje postojanja izvanrednih prilika i proglašenje izvanrednog stanja, što je uz organizacijske promjene u 5. vojnoj oblasti i razoružanja Teritorijalnih obrana u republikama gdje su komunisti poraženi na izborima bio znak strategijskog zaokreta Armije prema novim nekomunističkim tijelima vlasti u tim republikama.⁸⁰ Najuvjerljivija potvrda ove pretpostavke je i Direktiva za uporabu OS SFRJ u izvanrednim prilikama generalštaba OS SFRJ od 21. svibnja 1990.⁸¹

Problematikom izvanrednih prilika Armija se odmah pozabavila nakon dolaska HDZ-a na vlast. Zapovjedništvo 5. vojne oblasti 9. kolovoza bavilo se problematikom izvanrednih stanja po planu "Radan" i njihovom uporabom za blokadu radijskih i televizijskih centara, kao i za spriječavanje demonstracija. Bilo je riječi i o "njihovim" snagama, osiguranju HDZ-a, i uzimanju u obzir sukoba s njima.⁸² Bila je to posljedica trajnih zadataka koje je savezni sekretar za narodnu obranu postavio u srpnju 1990. prigodom obilaska 3. vojne oblasti. Stanje u zemlji je ocijenjeno "vrlo složenim" s mogućnošću pogoršanja do kraja godine, pa je glavni napor djelovanja usmjeren na "intenzivno i konkretno praćenje zbivanja na terenu - u zoni odgovornosti i na pripremu komandi, štabova i jedinica JNA za efikasno izvršavanje zadataka i u najsloženijim vanrednim prilikama". Jedna od zadaća bila je planiranje i razrada inačica

⁷⁸ Detaljnije Davor MARIJAN, "Jugoslavenska narodna armija u agresiji na Republiku Hrvatsku 1990.-1992. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 33/2001., br. 2, 292.-294.

⁷⁹ SVA MORH: Komanda V. armije, DT Br. 5-1 od 20. 2. 1985., Osnovni plan sadejstva; SVA MORH: SRH, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove, Br. 511-01-54-DT-42/1-90 od 16. 5. 1990., Komandi 5. vojne oblasti.

⁸⁰ To potvrđuje i ispovijest Slavoljuba Beloševića Belog, pukovnika sigurnosti JNA koji je u proljeće 1992. bio časnik u Zapovjedništvu 2. vojne oblasti JNA. "Ispovijest vodećeg KOS-ovca u BiH", *Slobodna Bosna* (Sarajevo), 21. 2. 2002., 9.-10.

⁸¹ Direktivu nisam imao priliku vidjeti, ali se njezino postojanje, nadnevak i broj (DT broj 47-1 od 21. 5. 1990.) vide iz popratnog akta zapovjedništva 5. vojne oblasti koje je na temelju nje izradilo svoju Direktivu koja je stupila na snagu 20. kolovoza iste godine. SVA MORH: Komanda 5. VO, DT broj 38-1 od 16. 8. 1990., Direktiva za upotrebu jedinica 5. VO u vanrednim prilikama. Direktivu nisam pronašao, od nje je ostala samo uvodna stranica.

⁸² SVA MORH: Radna bilježnica "Komandant", br. ev. 1 od 9. 8. 1990. Riječ je o radnoj bilježnici zapovjednika 5. vojne oblasti.; SVA MORH: Radna bilježnica "Načelnik bezbednosti", br. ev. 26 od 9. 8. 1990. Riječ je o radnoj bilježnici načelnika sigurnosti 5. vojne oblasti.

uporabe postrojbi u izvanrednim prilikama u čitavom području vojišta uz predviđanje mogućih manevara k ostalim vojištima i u njihovom području nadležnosti.⁸³ Slično je ponovljeno na sastanku proširenog kolegija SSNO, održanom 16. srpnja 1990., a dana je naredba da se do 31. srpnja ažuriraju planovi za izvanredne prilike.⁸⁴ U skupu djelatnosti oko izvanrednih prilika bio je i zahtjev načelnika Generalštaba OS SFRJ na sjednici proširenog kolegija od 30. srpnja o razmatranju ukidanja gotovih bataljuna s tim da se njihove zadaće planiraju svi bataljuni "A" klasifikacije.⁸⁵ Dežurstvo tih bataljuna regulirao bi zapovjednik vojne oblasti pri čemu bi dežurstvo trajalo mjesec dana.⁸⁶ Nekoliko dana kasnije naredbom načelnika Generalštaba OS SFRJ svi školski i nastavni centri u područjima nadležnosti vojnih oblasti u konkretnim uvjetima nastanka izvanrednih prilika podređeni su zapovjedništvima koja ujedinjavaju djelovanje svih snaga.⁸⁷

Zbog pogoršanja sigurnosnog stanja na dijelu područja Republike Hrvatske Zapovjedništvo 5. vojne oblasti je 14. kolovoza zapovijedilo poduzimanje mjera za zaštitu ljudi, naoružanja i streljiva i vojnih objekata. Postrojbe posebne namjene (vojna policija, izvidnici i diverzanti) dobile su zadaću da u roku od tri sata budu spremni izvršiti zadaće u mirnodopskim lokacijama. Bataljuni "A" klasifikacije imali su zadaću da nakon dobijanja naredbe u roku od 3 do 6 sati krenu na izvršenje zadatka. Naredba i mjere koje su s njom dane stupale su na snagu u 12 sati 18. kolovoza.⁸⁸ Dva dana kasnije Zapovjedništvo 5. vojne oblasti donijelo je novu Direktivu za uporabu postrojbi 5. vojne oblasti u izvanrednim prilikama

⁸³ SVA MORH. Komanda 5. vojne oblasti, Str. pov. br. 9/75-230 od 20. 7. 1990., Komandi 10. K, Zadaci SSNO sa obilaska 3. VO.

⁸⁴ SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, Drž. tajna br. 1381-1 od 25. 7. 1990., Komandi 5. VO, Zadatci.; Načelnik štaba Ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane, za potrebe ažuriranja planova, zatražio je od zapovjedništava vojnih oblasti i Vojnopomoorske oblasti uvid u procjene stanja na teritoriju radi izrade njihove procjene koja bi bila jedinstvena za cijelo ratište. SVA MORH: Komanda RV i PVO, OONO (c)taba KRV i PVO, Str. pov. br. 03/10-724 od 14. 8. 1990., Komandi 5. VO.

⁸⁵ SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, Str. pov. br. 1809-6 od 16. 11. 1990., K-di 5. VO, Zabeleška i zadaci.

⁸⁶ SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, Drž. tajna br. 1487-221/89 od 1. 8. 1990., Komandi 5. vojne oblasti, Službena zabeleška.

⁸⁷ SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, I uprava, Drž. tajna br. 1433-2 od 7. 8. 1990., Komandi 5. vojne oblasti, Naređenje; U područje nadležnosti 5. vojne oblasti njezinom Zapovjedništvu podređeni su Inženjerijski školski centar u Karlovcu i Centar vojnotehničkih škola KoV u Zagrebu. SVA MORH: SSNO, G(c) OS SFRJ, Zamenik načelnika Generalštaba za KoV, Drž. tajna br. 940-3 od 21. 8. 1990., Komandi 5. vojne oblasti, Pretpočinjavanje vojnih škola rodova KoV komandama VO u vanrednim prilikama; SVA MORH: Komanda 5. VO, DT broj 38-4 od 29. 8. 1990., Komandi ..., Pretpočinjavanje školskih centara Komandi 5. VO u vanrednim prilikama.

⁸⁸ SVA MORH: Komanda 5. VO, Str. pov. br. 09/75-246 od 14. 8. 1990., Povećanje mera b/g, naređenje.

koja je stupila na snagu 20. kolovoza.⁸⁹ Mjere povišene borbene spremnosti dijelom su ukinute 28. kolovoza 1990.⁹⁰ Na sastanku kolegija SSNO i zapovjednika vojnih oblasti i RZ i PZO 5. rujna 1990. savezni sekretar za narodnu obranu general Kadijević je dao i zadaću stalnog održavanja vrhunske borbene spremnosti mirnodopske JNA te posebno žurnu spremnost za izvršenje izvanrednih prilika bilo koje vrste.⁹¹ Zapovjedništvo 5. vojne oblasti svoje obveze po planu izvanrednih prilika "Radan" predalo je Operativnoj upravi Generalštaba oružanih snaga SFRJ.⁹²

Navedene pripreme postaju jasne kada se usporede sa sigurnosnim stanjem u Republici Hrvatskoj iz istog razdoblja. Od svibnja 1990. u sjeverozapadnoj Dalmaciji, u općinama s većinskim srpskim stanovništvom pogoršano je sigurnosno stanje, čiji je vrhunac bila pobuna u Kninu 17. kolovoza 1990. kada su naoružani civili blokirali prometnice, što je bio početak oružane pobune koja je trajala pet godina. Pokušaj specijalne postrojbe Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske da pobunu onemogući na samom početku u njezinu začetku spriječila je Armija.⁹³ Do sukoba nije došlo, zbog neravnomjernog odnosa snaga iako je Ministarstvo obrane Republike Hrvatske razrađivalo planove o tom pitanju, a za čiju konačnu primjenu predsjednik Republike nije dao odobrenje.⁹⁴

⁸⁹ SVA MORH: Komanda 5. VO, DT broj 38-1 od 16. 8. 1990., Direktiva za upotrebu jedinica 5. VO u vanrednim prilikama. Direktivu nisam pronašao, od nje je ostala samo uvodna stranica.

⁹⁰ SVA MORH: Komanda 5. VO, Str. pov. br. 9/75-264 od 27. 8. 1990., Ukidanje mera povišene b/g, Naredenje.

⁹¹ U tu je svrhu dan nalog o pravovremenom planiranju popune postrojbi kritičnim specijalnostima, posebno onim od kojih je ovisio pokret postrojbi i borbenih sredstava. Izobrazba mladih ročnika za izvršenje osnovnih borbenih radnji trebala je biti po skraćenom i ubrzanom metodu. SVA MORH: SSNO, Kabinet saveznog sekretara, DT broj 4-8/1 od 10. 9. 1990., Komandantu 5. VO, Zadaci.

⁹² Predano je devet dokumenata: Procena vojno političke bezbedonosne situacije u vezi nastajanja vanrednih prilika u zoni odgovornosti 5. VO (DT br. 42-1 od 31. 8. 1990.); Direktiva za upotrebu jedinica 5. VO u vanrednim prilikama (DT br. 38-1 od 16. 8. 1990.); Pregled zona odgovornosti, objekata od posebnog značaja i jedinica JNA; Pregled objekata od posebnog značaja civilnih struktura i Pregled objekata od posebnog značaja CS za blokadu i izolaciju; Plan operativnog maskiranja, mera i aktivnosti u zoni odgovornosti 5. VO; Plan izvođenja namenskih vežbi; Plan obezbeđenja državne granice "Triglav"; Pregled snaga za sprječavanje širih demonstracija i odbranu od agresije spolja; Pregled snaga za pozadinsko obezbeđenje. SVA MORH: Komanda 5. vojne oblasti, DT br. 43-1 od 17. 9. 1990., Spisak dokumenata plana "Radan" dostavljenih G(c) OS SFRJ - I uprava.

⁹³ "Armija ima zadatak da spreči bratoubilački rat", *Narodna armija* (Beograd), 23. 8. 1990., 5.; Dvije godine kasnije Vlada pobunjenih hrvatskih Srba proglasila je 17. kolovoz 1990. godine danom početka rata u Hrvatskoj. SVA MORH: Republika Srpska Krajina, Vlada, br. 04-3-270/92 od 28. 7. 1992., Odluka.

⁹⁴ Martin (c)PEGELJ, *Sjećanja vojnika*, Znanje, Zagreb 2001., 126.-131., 133., 141.-142.

Do kraja godine bilo je nekoliko manjih slučajeva rasta tenzija, ali do većih sukoba nije došlo. Armija je mirnodopskim razmještajem Kninskog korpusa omogućila pobunjenim Srbima da neometano ustrojavaju svoje oružane sastave i šire pobunu na dijelove Republike Hrvatske u kojima je bio značajniji postotak Srba. Razoružanu Hrvatsku njezino političko vrhovništvo nije željelo i nije moglo uvesti u izravni sukob s JNA, prije nego što nabavi oružje za otpor.

Praktična djelovanja pratila je studija o uporabi oružanih snaga u izvanrednim prilikama s kraja 1990. godine. U njoj je obrađen pojam i uzroci izvanrednih prilika, pravne osnove za uporabu oružanih snaga u njima, iskustva i pouke iz uporabe oružanih snaga u izvanrednim prilikama, uloga i zadaci oružanih snaga u njima, osposobljenost za izvršavanje zadataka, te sustav zapovijedanja i nadzora oružanim snagama u izvanrednim prilikama.⁹⁵ U teorijskom pogledu zanimljivo je bilo mišljenje o istoznačnosti između pojmova specijalni rat i izvanredne prilike objavljeno sredinom 1990. u strogo povjerljivom glasilu Generalštaba OS SFRJ.⁹⁶

Ilegalno naoružavanje u svibnju razoružane Hrvatske bio je očekivani i dobrodošao povod s kojim je Armija stekla vrlo povoljne pozicije u odnosu na Hrvatsku. Prvo je Savezni sekretarijat za narodnu obranu 11. prosinca 1990. dostavio Predsjedništvu SFRJ informaciju o neovlaštenom ustrojavanju oružanih paravojnih jedinica, na temelju koje je Predsjedništvo 9. siječnja 1991. donijelo odluku o dokidanju naoružanih paravojnih sastava.⁹⁷ Nakon nesposobnosti vojnog vrha da kapitalizira medijski odjek promidžbenog filma "koji je zapalio Jugoslaviju" Hrvatska je uspješno prebrodila do tada najkritičniju fazu u kojoj je Armija poduzela snažnu medijsku kampanju protiv Hrvatske te dizanje borbene spremnosti dijelova mirnodopske armije.⁹⁸

Novi pokušaj destabilizacije Hrvatske učinjen je početkom ožujka 1991. napadom na Policijsku postaju u Pakracu i razoružavanjem policajaca hrvatske nacionalnosti. Intervencijom specijalne postrojbe Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske pobuna je dan kasnije slomljena. Bez zasjedanja Predsjedništva SFRJ, predsjednik Predsjedništva Borislav Jović dao je nalog da se JNA angažira. U Pakrac su upućene postrojbe iz Bjelovara, Virovitice i Zagreba, a zapovjedništvo Varaždinskog

⁹⁵ *Upotreba oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama.*

⁹⁶ Milan MIJALKOVSKI, "Korelacija između specijalnog rata i vanrednih prilika", *Bilten Generalštaba OS SFRJ*, br. 68, juni 1990., 73.-93.

⁹⁷ Slaven LETICA, Mario NOBILO, *JNA, rat protiv Hrvatske*, Globus, 1991., 15.-16., 43.-45.; Predsjedništvo SFRJ, N. br. 3 od 9. 1. 1991., Naređenje.; Veljko KADIJEVIĆ, *Moje viđenje raspada*, Politika, Beograd 1993., 111.

⁹⁸ "Istina o naoružavanju terorističkih formacija HDZ u Hrvatskoj", *Narodna armija*, specijalno izdanje, 26. 1. 1991.; "Istina o naoružavanju terorističkih formacija HDZ u Hrvatskoj (2)", *Narodna armija*, 28. 2. 1991.; S. LETICA, M. NOBILO, n. dj., 53.-54.

korpusa postavlja u gradu i svoje izmješteno zapovjedno mjesto.⁹⁹ Iz ne-realizirane zapovijedi načelnika štaba 5. vojne oblasti razvidna je namjera Armije da napadne hrvatsku policiju snagama "A" klasifikacije, uz snage 5. vojne oblasti i snagama Tuzlanskog i Banjalučkog korpusa 1. vojne oblasti.¹⁰⁰

Pobuna u Pakracu bila je povod na kojem je (c)tab Vrhovne komande OS SFRJ na sjednici Predsjedništva SFRJ održanoj od 12. do 15. ožujka 1991. tražio proglašenje izvanrednog stanja u zemlji i suspenziju svih "normativnih akta koja su u suprotnosti sa ustavom SFRJ i saveznim zakonima". Predsjedništvo SFRJ s neriješenim omjerom glasova 4:4 nije prihvatilo prijedlog.¹⁰¹

Na prijelazu iz ožujka u travanj 1991. Hrvatska je ponovno dovedena pred rat s JNA nakon što su paramilicijske skupine pobunjenih Srba postavile barikadu na Plitvicama na prometnici Slunj-Titova Korenica. Uspješnu intervencije specijalne postrojbe hrvatske policije zaustavio je dolazak oklopnih postrojbi JNA iz 1. i 5. vojne oblasti i postavljanje "tampon zone" između sukobljenih strana.¹⁰² Odmah zatim, prvih dana travnja Vojnopomorska oblast i 5. vojna oblast poduzele su mjere za onemogućavanje djelovanja snaga MUP-a na pravcima iz šireg područja Zadra, Biograda na moru, (c)ibenika, Splita i Sinja, odnosno onima koji su preko Ličke visoravni vodili u područje Knina, Benkovca, Gračaca i Obrovca.¹⁰³ Postupak je očito dio zadaća dogovorenih početkom travnja 1991. na kolegiju Sekretarijata za narodnu obranu o razmještanju dijela postrojbi Armije prema zapadu. Dio elitne padobranske brigade upućen je iz Niša za Zagreb. Iz Pančeva je premješten oklopni bataljun na Banovinu u Petrinju, u sastav lokalne motorizirane brigade.¹⁰⁴ Iz Subotice i Srijemske Mitrovice premještena su dva mehanizirana bataljuna u istočnu Slavoniju na područje Vukovara i Vinkovaca i podređeni zapovjedništvu Tuzlanskog korpusa.¹⁰⁵ Oklopno-mehanizirani dijelovi motorizirane briga-

⁹⁹ "Narod zaštićen od nasilja", *Narodna armija*, 7. 3. 1991., 4.; B. JOVIĆ, n. dj., 281.-282.

¹⁰⁰ MUP RH: Naređenje za napad na snage MUP-a u Pakracu. Naredba je bez nadnevka i ostala je samo na papiru kao zamisao uporabe. Sastavni je dio eleborata "Pakrac-91" IZM 32. korpusa o angažiranju postrojbi JNA od 12. ožujka 1991. kao prilog broj 1. U elaboratu je i zemljovid Odluka komandanta kombinovanog odreda za napad rađena po naredbi za napad.

¹⁰¹ V. KADIJEVIĆ, n. dj., 113.; B. JOVIĆ, n. dj., 286.-295.

¹⁰² "Armija vraća mir", *Narodna armija*, 4. 4. 1991., 4.-5.; "Ratni put popločan pobjedama", *Srpska vojska*, (Sarajevo), list Vojske Republike Srpske, 9. 5. 1994., 14.

¹⁰³ MORH/M5: Komanda 9. korpusa, DT- 1-4 od 5. 4. 1991., Komandi 9. bVP, Zapovest za odbranu Op. br. 1.

¹⁰⁴ SVA MORH: Komanda 5. Vojne oblasti od 12. 5. 1991., Izvješće sa obilaska i kontrole 622. mtbr i 4. okbr.; A. TUS, "Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do Sarajevskog primirja", *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, 68.-69.

¹⁰⁵ Hrvatski informativni centar: Komanda 17. korpusa, DT. br. 11/1-93 od 14. 5. 1991., Komandi 158. mpoabr, Naređenje.

de iz Mostara u svibnju su locirani na Kupreškoj visoravni.¹⁰⁶ O svrsi je dvije godine kasnije progovorio tadašnji savezni sekretar za narodnu obranu general-armije Veljko Kadijević: “Radi izvršenja postavljenog zadatka ojačati jedinice JNA u Hrvatskoj i oko Hrvatske. Imati dvije vrste formacija. Veći broj oklopnomehanizovanih sastava jačine čete do bataljona smjestiti što bliže mogućim mjestima sukoba, tako da mogu brzo intervenisati. Odgovarajući broj oklopnomehanizovanih jedinica brigadnog sastava i jačih, postaviti na odgovarajućim punktovima u Hrvatskoj i oko Hrvatske, tako da se mogu angažovati za veće intervencije”.¹⁰⁷ Ti su postupci bili izravno usmjereni na rušenje ustavnog poretka u Republici Hrvatskoj, blokadom šireg područja pobune od pokušaja uredovanja hrvatskih snaga te dovođenjem oklopno-mehaniziranih snaga¹⁰⁸ s drugih područja radi demonstracije sile. Na tim osnovama Armija je u rujnu pokrenula veliku ofenzivu protiv Republike Hrvatske.¹⁰⁹

V

Izvanredne prilike u 80-im godinama su odraz promišljanja SKJ o potrebi i načinu čuvanja komunističkog jednostranačja u kojem je JNA revno obavljala davno dodijeljenu ulogu čuvara poretka.¹¹⁰ Krajem 80-ih izvanredne prilike su postale najvažnije teorijsko pitanje za djelovanje oružanih snaga SFRJ u kriznom stanju. Lobiranja Armije usmjerena su na revidiranje načina ocjene i proglašenja mjera za eliminiranje izvanrednih prilika. Za ocjenu postojanja izvanrednih prilika bilo je nužno postizanje suglasnosti između Predsjedništva SFRJ i predsjedništava socijalističkih republika. Autonomne pokrajine SR Srbije, zajedno s Crnom Gorom,

¹⁰⁶ “Ljudi i tehnika odoljevaju svim iskušenjima”, *Narodna armija*, 23. 5. 1991., 15.-16.

¹⁰⁷ V. KADIJEVIĆ, n. dj., 127.

¹⁰⁸ Daljnju ulogu oklopnitstva u izvanrednim prilikama objašnjavao je naputak za uporabu oklopno-mehaniziranih postrojbi u izvanrednim prilikama, koji je 28. lipnja 1991. potpisao načelnik Generalštaba OS SFRJ. Kao zadaće koje rješavaju oklopno-mehanizirane postrojbe u takvim prilikama, naputak je predviđao: osiguranje granica; pojačano osiguranje vojnih objekata; udio u osiguravanju privrednih, društvenih i drugih objekata od posebnog značaja; blokadu područja; postavljanje barikada i zapreka na putevima i ulicama; ophodnju oko područja; demonstraciju sile; razbijanje rušilačkih demonstracija; otkrivanje, razbijanje i uništavanje diverzantskih, odmetničkih, terorističkih i drugih skupina; pretraživanje i pretres terena; blokiranje i uništavanje nasilničkih skupina; ugušivanje oružane pobune i sprječavanje građanskog rata. *Uputstvo o upotrebi oklopnih i mehanizovanih jedinica u vanrednim prilikama*, Beograd 1991., 8.

¹⁰⁹ D. MARIJAN, n. dj., 306.-308.

¹¹⁰ “Naša Armija ima u prvom redu zadatak da brani zemlju od spoljnog neprijatelja. Ali njena uloga je i u tome da čuva i brani tekovine naše revolucije unutar zemlje, ako bude trebalo ... ali ako je stani-pani, ako treba braniti naše tekovine, tu je i Armija. To treba svi da znaju”, riječi su Josipa Broza Tita iz prosinca 1971. S pozivom na mrtvog vrhovnog zapovjednika Armija je branila izborenu poziciju političkog čibenika. Čedomir GILANOVIĆ, “Upotreba i zadaci oružanih snaga u eliminisanju vanrednih prilika”, *Teorija prakse i ratne vještine*, br. 19, Beograd 1990., 118. (Interni časopis Centra visokih vojnih škola KoV JNA).

srpski blok je riješio putem “događanja naroda”. Na temelju kasnijih događaja, stječe se dojam o sinkroniziranom djelovanju vojnog vrha i srpskog političkog vodstva.

Silaskom komunista s vlasti u Hrvatskoj i Sloveniji, a zatim i u Bosni i Hercegovini, došle su na političku scenu političke snage potpuno strane i neprihvatljive Armiji, koja ih je godinama ocjenjivala “ostacima poraženog klasnog neprijatelja” i nacionalistima. Za ideologiziranu i kompromisima nespremnu JNA, bila je to pojava izvanrednih prilika u zapadnom dijelu zemlje. Oslonivši se na “prirodnog saveznika”, srpsko političko vodstvo, JNA je od početka 1990. i posebno od svibnja 1990. krenula u djelovanje protiv novoizabranih nekomunističkih vlasti, s težištem na Republici Hrvatskoj. Strategijskim zaokretom prema zapadnim dijelovima zemlje, Armija je razoružanjem Teritorijalne obrane, ustrojem Zagrebačkog korpusa namijenjenog za pacifikaciju Zagreba i posebno razradom planova za izvanredne prilike krenula u postupno rušenje legalno izabrane vlasti u Republici Hrvatskoj. Na tom putu Armija je uzela u obzir vrijeme i šire međunarodne okruženje, koje zbog svoje ideološke zatvorenosti nije znala prepoznati iako su joj inozemne političke elite bile sklone.

Srpska nacionalna manjina u Hrvatskoj poslužila je kao povod za djelovanje JNA po načelima izvanrednih prilika. Sličnosti je bilo s događajima na Kosovu iz 80-ih, ali su okolnosti bile drukčije. Armija je pokušala primijeniti ono što je naučila na Kosovu i za što se u 80-im pripremala. Razoružavanjem Teritorijalne obrane, prekidom suradnje s Ministarstvom unutarnjih poslova, Armija je odredila odnos snaga koji joj je omogućavao miješanje u sigurnosna pitanja Hrvatske i zahvaljujući tehničkoj superiornosti i određenu arbitražnu ulogu, doduše na taktičkoj razini jer strategijsku unatoč svim nastojanjima nije uspjela doseći. Zahvaljujući masovnoj pobuni srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj već od srpnja i kolovoza 1990. Armija je dobila željeno stanje postojanja izvanrednih prilika. S obzirom na to da je izostala hrvatska reakcija na pobunu, unatoč suprotnim nastojanjima tadašnjeg ministra Republike Hrvatske generala (c)pegelja, Armija je pokušala iskoristiti nekoliko prilika iz 1991. kao što je bila afera s ilegalnim naoružavanjem hrvatske policije, pobunu u Pakracu i sukob na Plitvicama. Čini se da je Pakrac držan najvećim promašajem, nakon čega je Armija po planu izvanrednih prilika izolirala kninsku krajinu i počela s dovođenjem snaga iz drugih republika pripremajući se za obračun s Hrvatskom, koji je uslijedio u rujnu 1991.

SUMMARY

THE POLICY OF THE ARMED FORCES OF THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA DURING "EXCEPTIONAL CIRCUMSTANCES"

The concept of "exceptional circumstances" appeared officially in the early 1980s in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRJ) and served as the basis for dealing with crises which threatened a part or the whole territory of the state. "Exceptional circumstances" reflects the position the League of Communists of Yugoslavia held concerning the necessity and means of protecting one-party communist rule, wherein the Yugoslav Peoples' Army (JNA) was given the role of defending the established order. At the end of the 1980s, as the SFRJ headed deep into crisis, "exceptional circumstances" became the most important theoretical problem the armed forces had to deal with as they considered their course of action. The army was lobbied to revise the way in which it determined what constituted a crisis and the steps it took to deal with "exceptional circumstances." In order to proclaim the existence of "exceptional circumstances," it was necessary to obtain an agreement between the Presidency of the SFRJ and the presidencies of the Socialist republics. The Autonomous Regions of the Socialist Republic of Serbia as well as the Socialist Republic of Montenegro were dealt with by the Serbian bloc under the policy of "developments among the peoples." On the basis of later events, it is clear that the leaders of the armed forces began to synchronize their movements with the wishes of the Serbian political leadership. With the election of non-communist governments in Slovenia and Croatia, and later in Bosnia and Herzegovina, political forces came into power which the armed forces considered antithetical and which they associated for years with the "defeated class enemy," and nationalism. To the ideologized leadership of the JNA there was no room for compromise with these forces, they considered this an incident of "exceptional circumstances" in the western parts of the country. Turning to its "natural ally," pro-Serbian political forces in the JNA, the armed forces, beginning in early 1990 and especially after May, 1990, took measures against the newly elected, non-communist governments in the SFRJ, most extensively in Croatia. Strategically positioning itself toward the western parts of the country, the army disarmed the territorial defense forces and created the Zagreb Corps to put down unrest in that city, as well as developed plans between July and September of 1990 to topple the democratically elected government in the Republic of Croatia. In this regard the Army took into consideration timetables and the international situation, although due to its international isolation, it was unable to gauge the degree of support it had from foreign political elites. The Serbian minority in Croatia served as the nominal reason for dealing with the crisis according to the methods envisioned

by the theory of “exceptional circumstances.” There were rough similarities to the events that took place in Kosovo in the early 1980s, but the circumstances were different. The Army sought to apply the lessons it had learned in Kosovo in the early 1980s and the preparations it had made for similar emergencies thereafter. After disarming the territorial defense forces, and thereby breaking cooperation with the ministry of internal affairs, the army determined how many troops it would need to guarantee order in Croatia. But in spite of its technological superiority and the tactical advantage derived from its self-appointed role of mediator or arbitrator in the crisis, the army’s strategy failed. Due to the massive unrest of the Serbian minority in Croatia from July and August of 1990, the conditions of “exceptional circumstances” which the army desired were deemed to exist. Given the unrest in all of Croatia, the army tried to take advantage of certain incidents, like the affair surrounding the illegal arming of the Croatian police, the disorder in Pakrac and the conflict at Plitvice. It seems the events in Pakrac were considered by the army its greatest failure. Thereafter, the army began to follow the plan for “exceptional circumstances” by isolating the Knin region and moving in forces from other republics to be used in an open war of revenge against Croatia after the conclusion of the war in Slovenia.